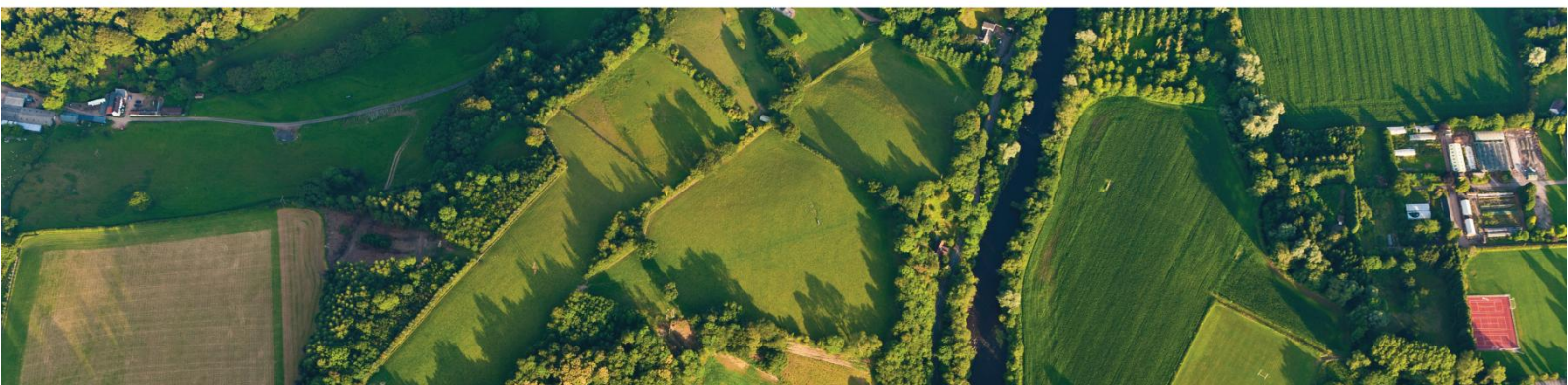

Transect-rapport 6091

Enter, Hambergerweg Gemeente Wierden (OV)

Een inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven,
karterende en waarderende fase

transect

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK ► ADVIES

Colofon

Titel	Enter, Hambergerweg. Gemeente Wierden (OV). Een inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, karterende en waarderende fase.
Rapportnummer	6091
Auteur	S. Tews, R. Brandsma en J. Braiek
Versie	1.1
Datum	25-9-2025
Projectnummer	25040121
Meldingsnummer	5818103001
Opdrachtgever	Velten Invest b.v.
Uitvoerder	Transect b.v. Overijsselhaven 127 3433 PH Nieuwegein
Veldteam	A.A. Kerkhoven (Senior KNA Archeoloog) J. Braiek (KNA Archeoloog, projectleider) J. Lalkens (Veldarcheoloog) A. Probeygolova (Veldarcheoloog)
Kaarten	L. Molina
Bevoegde overheid	Gemeente Wierden
Adviseur namens de bevoegde overheid	Het Oversticht E. Kaptein
Toetsing rapport bevoegde overheid	Nog niet beoordeeld
Beheer en plaats documentatie	Provinciaal Depot Bodemvondsten Overijssel
Omslagafbeelding	Grafstructuur S.9 (foto richting het westen)

Autorisatie		
Naam	Datum	Paraaf
Drs. J. Rap Senior KNA Archeoloog	25-09-2025	

ISSN: 2211-7067

© Transect b.v., Nieuwegein

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Transect aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Transect b.v. heeft in opdracht van Velten Invest b.v. een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het plangebied aan de Hambergerweg te Enter (gemeente Wierden). Dit onderzoek heeft plaatsgevonden op 29, 30 en 31 juli 2025. De aanleiding voor het onderzoek is het voornemen om vijf nieuwe woningen met bijbehorende terreininrichting en nutsvoorzieningen te realiseren.

Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Wierden geldt in het plangebied een middelhoge verwachting (Tolboom, Buesink en Geerts, 2010). In het bestemmingsplan *Enter - Dorp* (2011) is deze verwachting vertaald naar een 'Archeologisch waardevol gebied', vanwege de ligging op een terrein met een hoge archeologische waarde (AMK-terrein 13625). Binnen dit gebied zijn tijdens meerdere archeologische onderzoeken resten van nederzettingen en begravingen gevonden (e.g. Hulst, 2004; Deeben *et al.*, 2006; Houkes en Van Kruining, 2008; De Voogd en Huisman, 2009). Hieruit blijkt dat het gebied vanaf het Neolithicum al intensieve bewoning kent. In de Beleidsnota Archeologie van de gemeente Wierden (2014) is vastgelegd dat bij terreinen waarvan de archeologische waarde bekend is (AMK-terreinen) altijd een onderzoeksplicht geldt bij bodemverstorende werkzaamheden

Voorafgaand aan het onderzoek is een bureau- en booronderzoek uitgevoerd. Hieruit blijkt dat het plangebied zich op de flank van een stuwwal bevindt, waarvan het hoogste punt op ongeveer 50 m ten noordwesten van het terrein ligt. Richting het zuidoosten loopt het landschap af naar het beekdal van de Regge. De hogere ligging in het landschap, alsmede de nabijheid van water, heeft een geschikte bewoningslocatie gevormd vanaf het Laat-Paleolithicum. Dit blijkt ook uit de vele archeologische vondsten die zijn gedaan in de directe omgeving. Ook maakt het plangebied deel uit van het middeleeuwse akkersysteem de Enterse Es. Het booronderzoek heeft uitgewezen dat de bodem grotendeels intact is.

Werkzaamheden

Het veldonderzoek betreft een proefsleuvenonderzoek, karterende en waarderende fase. Het onderzoek valt in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (BRL4000/KNA, versie 4.2) onder Protocol 4003, inventariserend veldonderzoek (landbodems) – Proefsleuven (IVO-P).

Er zijn acht werkputten aangelegd. Werkputten 1 tot en met 7 hebben een noord-zuid oriëntatie. Werkput 8 is gelegen in de zuidelijke punt van het terrein en heeft een oost-west oriëntatie. De werkputten hebben afmetingen van 25 x 4 m. Werkput 2 is in het noordwesten uitgebreid met ca. 5 x 6 m om de gehele structuur aldaar in beeld te krijgen. Dit is gedaan in overleg met de adviseur van de gemeente. In totaal is een oppervlakte van circa 830 m² (10% van het plangebied) onderzocht. In alle werkputten is één vlak aangelegd in de top van de pleistocene afzettingen (C-horizont).

Resultaten

In alle acht de werkputten, verspreid over het terrein, zijn archeologische sporen aanwezig. Dit betreffen de resten van een funerair landschap, die bestaan uit randstructuren van langbedden (greppels), kuilen, paalkuilen, in ieder geval één crematiegraf en een tweetal houtskoolconcentraties.

Veertien van de sporen die zijn aangetroffen betreffen greppels. Deze zijn geïnterpreteerd als randstructuren van langbedden. Dit type langbedden, met een rechthoekige greppel, komt voor vanaf de Vroege IJzertijd, maar is voornamelijk karakteristiek voor de eerste helft van de Midden IJzertijd (vijfde eeuw v. Chr.). In de Vroege IJzertijd is er nog sprake van urnbegravingen in en om de randstructuren. Het is mogelijk dat een deel van de kuilen en paalkuilen om de randstructuren dit soort urnbegravingen betreffen. Vanaf de Midden IJzertijd komt dit nauwelijks nog voor. Ook neemt het voorkomen van randstructuren vanaf de Midden IJzertijd sterk af. Op basis van de aanwezigheid van deze randstructuren lijkt het dus aannemelijk dat het grafveld in de Midden IJzertijd buiten

gebruik raakte. In de verschillende kuilen zijn scherven Bronstijd aardewerk aangetroffen. Dit duidt erop dat het grafveld in die periode al in gebruik is geweest. Het is echter van belang dat de relatieve dateringen worden gestaafd aan absolute dateringen, die kunnen worden verkregen uit de houtskool- en botresten die zijn verzameld.

Dat in alle werkputten archeologische resten zijn aangetroffen, impliceert dat het grafveld zich in alle richtingen verder uitbreidt. Langbedden met rechthoekige greppels lijken, op basis van de nu vergaarde data, de meest voorkomende grafstructuur te vormen. In het zuiden, in werkput 8, is ook een begraven urn gevonden.

Advies

Op basis van de waardestelling is deze vindplaats behoudenswaardig. De nieuwbouw is gepland in de zone direct ten oosten van de Hambergerweg. Hier bevindt het archeologisch niveau zich slechts 30 tot 50 cm onder het maaiveld. Aangezien de funderingen tot ongeveer 80 cm zullen reiken, zullen deze het archeologisch niveau compleet verstoren. Op de locaties waar gebouwd wordt, zullen de archeologische resten dan ook opgegraven moeten worden om behoud (*ex situ*) te kunnen garanderen.

Het deel van het terrein waar de tuinen gepland zijn, ter hoogte van werkputten 1 t/m 4, zal (conform de huidige planning) in veel mindere mate worden verstoord. Hier bestaan de bodemverstoringen voornamelijk uit het aanplanten van groen. In theorie is het mogelijk om alleen op die locaties de archeologische resten op te graven, en voor de rest van het gebied een dubbelbestemming archeologie te behouden. Met inachtneming van een buffer van 30 cm boven het archeologisch niveau, zal dit in de praktijk echter zorgen voor een situatie waarin de perceeleigenaren de bodem niet dieper dan maximaal 60 cm -Mv mogen roeren. Dit leidt tot wezenlijke beperkingen, in bijvoorbeeld het bouwen van een schuurtje, pergola of speeltoestel en zelfs het aanplanten van groen. Bovendien zal de opgraving van slechts de te verstoren locaties zorgen voor een versnipperd beeld. De opsplitsing van het terrein in verschillende percelen met verschillende eigenaren zorgt ook voor een opsplitsing van de archeologische vindplaats. Daarom luidt het advies om een archeologisch vervolgonderzoek, in de vorm van een opgraving, uit te voeren in het gehele plangebied. Op die manier worden de archeologische waarden *ex situ* behouden in de vorm van kennis, en kan het terrein in zijn geheel archeologisch vrijgegeven worden.

Gezien de hoge inhoudelijke en fysieke kwaliteit en het belang van het verkrijgen van absolute dateringen, pleiten wij ervoor dat voorafgaand aan het opstellen van het PvE overleg plaats zal vinden met een specialist om een uitgebreide bemonsteringsstrategie en documentatiewijze vast te leggen. Ook adviseren we om, wanneer er geen vervolgonderzoek plaats zal vinden, het verbrande bot en de monsters uit de houtskoolrijke vullingen te laten dateren (^{14}C) en de resultaten hiervan worden opgenomen in een nieuwe versie van dit rapport. Wanneer er wel vervolgonderzoek zal plaatsvinden, kan dit plaatsvinden na de uitvoering van het vervolgproject.

Het bevoegd gezag, de gemeente Wierden, neemt op basis van de resultaten van dit onderzoek een selectiebesluit. Ongeacht het selectiebesluit van de gemeente, geldt een wettelijke meldingsplicht bij de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, conform de Erfgoedwet 2016, artikel 5.10 en 5.11, wanneer er archeologische zaken worden aangetroffen. Om pragmatische redenen adviseren wij de melding ook bij de gemeente te doen.

Inhoud

1.	Aanleiding.....	7
2.	Archeologische verwachting	9
3.	Doel en methodiek	12
4.	Resultaten veldonderzoek.....	15
5.	Archeologische interpretatie.....	26
6.	Waardstelling en advies	27
7.	Beantwoording onderzoeksvragen	31
8.	Geraadpleegde bronnen	35
Bijlage 1.	Archeologische periode-indeling voor Nederland	37
Bijlage 2.	Toekomstige situatie	38
Bijlage 3.	Puttenplan op luchtfoto	39
Bijlage 4.	Allesporenkaart	40
Bijlage 5.	Vlaktekeningen.....	43
Bijlage 6.	Sporen- en lagenlijst.....	51
Bijlage 7.	Vondstenlijst.....	55

1. Aanleiding

Provincie	Overijssel
Gemeente	Wierden
Plaats	Enter
Toponiem	Hambergerweg
Kaartblad	28D
Perceelnummer(s)	WDN02 Sectie L 168, 169, 176, 664 en 1136
X-, Y-coördinaten	235.670 / 479.122
CMA/AMK-status	AMK-13625
Oppervlakte plangebied	8180 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied	8180 m ²
Huidig grondgebruik	Weiland

In opdracht van Velten Invest b.v. heeft Transect b.v.¹ een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het plangebied Hambergerweg te Enter (gemeente Wierden; fig. 1). Dit onderzoek heeft plaatsgevonden op 29, 30 en 31 juli 2025. De aanleiding voor het onderzoek is het voornemen om vijf nieuwe woningen met bijbehorende terreininrichting en nutsvoorzieningen te realiseren. Verspreid over het gebied zal groen in de vorm van bomen, struiken en heggen worden aangeplant. De bebouwing krijgt een oppervlakte van 675 m². De verwachting is dat de funderingen van de nieuwbouw tot minimaal 80 cm -Mv zullen reiken.

Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Wierden geldt in het plangebied een middelhoge verwachting (Tolboom, Buesink en Geerts, 2010). In het bestemmingsplan *Enter - Dorp* (2011) is deze verwachting vertaald naar een 'Archeologisch waardevol gebied', vanwege de ligging op een terrein met een hoge archeologische waarde (AMK-terrein 13625). Binnen dit gebied zijn tijdens meerdere archeologische onderzoeken resten van nederzettingen en begravingen gevonden (e.g. Hulst, 2004; Deeben *et. al.*, 2006; Houkes en Van Kruining, 2008; De Voogd en Huisman, 2009). Hieruit blijkt dat het gebied vanaf het Neolithicum al intensieve bewoning kent. In de Beleidsnota Archeologie van de gemeente Wierden (2014) is vastgelegd dat op terreinen waarvan de archeologische waarde bekend is (AMK-terreinen) altijd een onderzoeksplicht geldt bij bodemverstorende werkzaamheden².

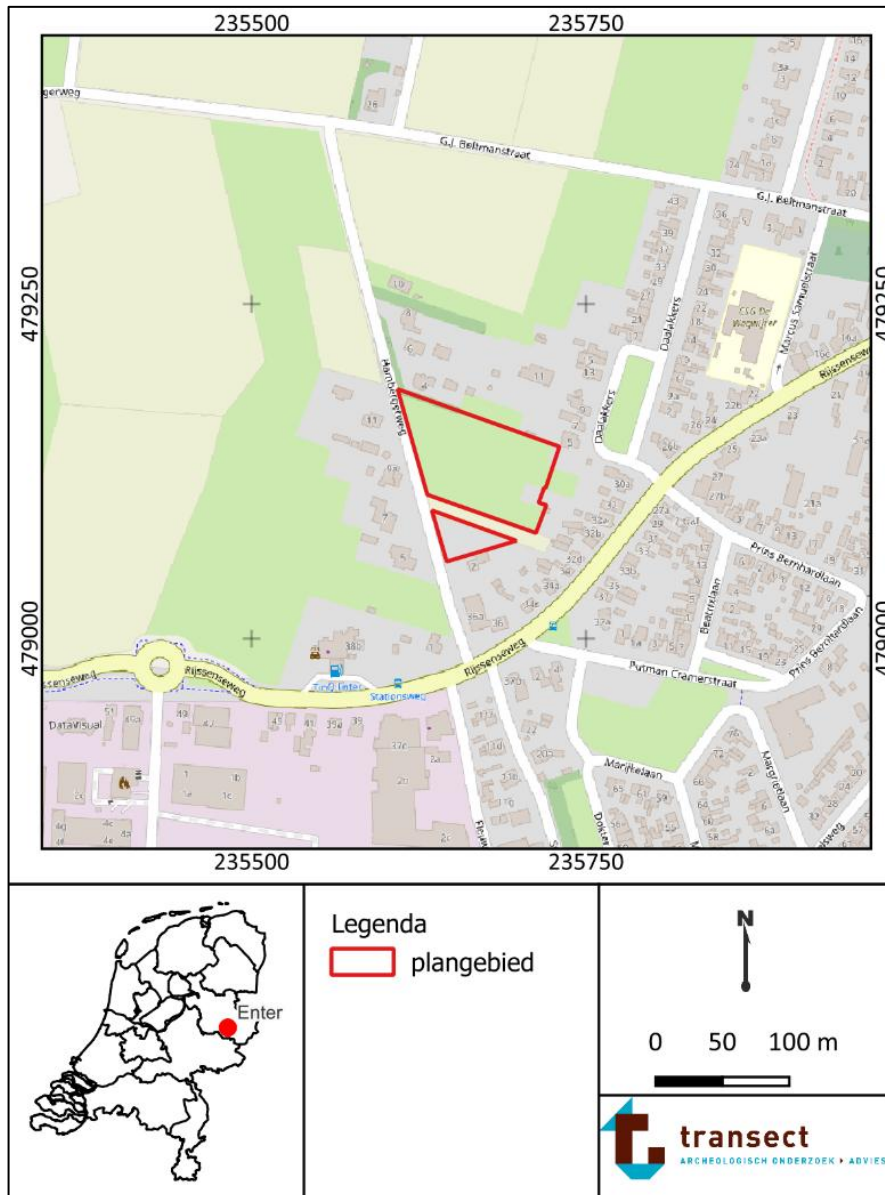
In het kader van de AMZ³-cyclus is in 2022 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd (Scheeringa, 2023). Het plangebied bevindt zich op de flank van een stuwwal, waarvan het hoogste punt op ongeveer 50 m ten noordwesten van het terrein ligt. Richting het zuidoosten loopt het landschap af naar het beekdal van de Regge. De landschappelijke ligging, alsmede de nabijheid van water, heeft ervoor gezorgd dat dit een geschikte bewoningslocatie is geweest vanaf het Laat-Paleolithicum. Dit blijkt ook uit de vele archeologische vondsten die zijn gedaan in de directe omgeving. Ook maakt het plangebied deel uit van het middeleeuwse akkersysteem de Enterse Es. Het booronderzoek heeft uitgewezen dat de bodem archeologisch gezien grotendeels intact is.

¹ Transect b.v. voldoet aan de eisen zoals gesteld in de kwaliteitsnorm 'BRL SIKB 4000', versie 4.2, en is gecertificeerd door middel van een procescertificaat. Transect b.v. is certificaathouder van de volgende protocollen: 'KNA Protocol 4001 Programma van Eisen', 'KNA Protocol 4002 Bureauonderzoek', 'Protocol 4003 Inventariserend Veldonderzoek, variant Overig', 'Protocol 4003 Inventariserend Veldonderzoek, variant Proefsleuven' en 'Protocol 4004 Opgraven', en staat geregistreerd bij de RCE en de SIKB.

² [Beleidsnota Archeologie | Lokale wet- en regelgeving](#)

³ Archeologische Monumentenzorg

Op basis van de uitkomsten van het vooronderzoek heeft de bevoegde overheid besloten dat een vervolgonderzoek moet worden uitgevoerd in de vorm van een proefsleuvenonderzoek (Selectieadvies: Het Oversticht, mevr. E. Kaptijn, 10-10-2023). Het onderzoek is uitgevoerd conform de BRL4000/KNA 4.2 en het voor dit project opgestelde Programma van Eisen (Braiek, 2025: *Transect-PvE 25040121 /JB1.2*).

Figuur 1. De locatie van het plangebied op de topografische kaart (www.pdok.nl).

2. Archeologische verwachting⁴

2.1 Landschap

Het plangebied ligt in het Overijssels-Gelders Zandgebied (Berendsen, 2008). Dit gebied kenmerkt zich door het voorkomen van dekzandruggen, -vlaktes en beekdalen. De oorsprong van het gebied ligt in het Pleistoceen, specifiek het Saalien. Tijdens deze periode werd een groot deel van Nederland bedekt voor landijs. Aan de rand van de gletsjers werden oudere afzettingen door de druk van het ijs opgestuwd tot stuwwallen (De Mulder *et. al.*, 2013). Het landijs nam ook gebroken steen en grind met zich mee. Door het uitsmelten van steenpuin in combinatie met materiaal dat door het schuiven van het ijs over de ondergrond werd vernalen, werd keileem gevormd. Dit is een mengsel van het stugge leem uit rivierbeddingen met grote stenen en werd, wanneer de gletsjer daarover heen schoof, ook afgezet op de stuwwallen (De Mulder *et. al.*, 2003).

Tijdens het Weichselien bereikte het landijs Nederland niet. Wel heerste een koud en droog klimaat, dat zorgde voor een permanente bevrozing van de ondergrond en weinig vegetatie. Het sneeuwsmeltwater en regenwater stroomde door de permafrost oppervlakkig af, waardoor op de hellingen van de stuwwallen smeltwaterdalen werden gevormd. Veel van deze dalen hebben een asymmetrische vorm, doordat de permafrost op de zuidelijke helling eerder ontdooide dan op de schaduwrijke noordelijke hellingen (Berendsen, 2005). Onderaan de smeltwaterdalen werd het door het smeltwater geërodeerde materiaal in een waaiervorm afgezet (De Mulder *et. al.*, 2003).

In het Midden-Weichselien ontstond door het oppervlakkig afstromende sneeuw- en smeltwater tussen de stuwwallen een stelsel van beken en riviertjes. De huidige Regge (ten oosten van Enter) bevindt zich in het dal van de gletsjertong die tussen de Holterberg en de stuwwal van Hoge Hexel heeft gelegen (Stiboka, 1983). Door de beken en riviertjes werden fluvioperiglaciaal afzettingen afgezet die bestaan uit fijn tot grof zand, grind en leemlagen, afgewisseld met veenbandjes (De Mulder *et. al.* 2003). De bovenkant van deze afzettingen wordt vaak gevormd door een leem- of veenlaag die zich tussen twee en drie meter beneden maaiveld bevindt (Stiboka, 1983). Door het koude en droge klimaat kon zand gemakkelijk door de wind worden verplaatst. Dit werd als dekzand op de fluvioperiglaciaal smeltwaterafzettingen en tegen de randen van de stuwwal afgezet (De Mulder, 2003). Binnen de gemeente Wierden is dekzand aanwezig in de vorm van dekzandruggen, dekzandvlaktes en gordeldekzand. Gordeldekzand is dekzand dat rond lokale hoogtes, zoals de stuwwallen, is afgezet. Dit wordt ook aangetroffen rondom de stuwwal bij Enter.

Gedurende het Holocene werd het warmer. De permafrost ontdooide en het regen- en smeltwater kon weer in de bodem trekken. De smeltwaterdalen kwamen hierdoor droog te staan. Door het afsmelten van het landijs stijgt de zeespiegel en daarmee ook de grondwaterspiegel. De waterafvoer wordt belemmerd door het ondoorlatende keileem in de ondergrond. Ook dekzandruggen blokkeren plaatselijk de ontwatering. Plaatselijk zorgt kwelwater voor vochtige omstandigheden, waardoor veen kan ontstaan. Veenvorming begint in depressies in het landschap, maar groeit later ook uit naar hoger gelegen gebieden (laagpakket van Griendtsveen van Formatie van Nieuwkoop). Vanaf de achttiende eeuw vormt het veen in *Markeverband* afgegraven voor turfwinning (Stiboka, 1983). Daarnaast is het gebied in de loop der tijd ontwaterd door het graven en rechte trekken van verschillende beken. Door boskap, het steken van heideplaggen en overbeweiding verschaalt de bovengrond en wordt daardoor stuifgevoelig. Secundaire verstuivingen van dekzand zijn bekend vanaf de Bronstijd, maar hebben vooral in de Middeleeuwen plaatsgevonden. Hierin zijn duinvormen en uitblazingslaagtes aanwezig (De Mulder *et. al.*, 2003).

⁴ De informatie uit dit hoofdstuk is grotendeels afkomstig uit het vooronderzoek dat voor dit plangebied is uitgevoerd (Scheeringa, 2023) en het PvE (Braiek, 2025).

Het plangebied ligt op de overgang van een stuwwal (de zuidflank) naar gordeldekzandwelingen. Dergelijke dekzandafzettingen zijn rondom lokale hoogtes afgezet, in dit geval de stuwwal.

Het booronderzoek heeft aangetoond dat de bodemopbouw archeologisch intact is. De ondergrond bestaat uit smeltwaterafzettingen, te herkennen aan matig grindig en slecht gesorteerd grof zand. In de top van de natuurlijke bodem is in het merendeel van de boringen podzolering (B- en BC-horizonten) aangetroffen. De natuurlijke bodem wordt afgedekt door een oud-bouwlanddek, dat in dikte varieert tussen de 20 en 80 cm dik. In een deel van de boringen is in het bouwlanddek een gelaagdheid ontdekt, die indicatief kan zijn voor een fasering.

2.2. Archeologische en historische situatie

De gunstige landschappelijke ligging blijkt ook uit het grote aantal archeologische vindplaatsen in de directe omgeving. Het plangebied maakt deel uit van AMK-terrein 13625, dat zich kenmerkt door bewoning en begravingsresten uit de prehistorie (e.g. Hulst, 2004; Deeben *et. al.*, 2006; Houkes en Van Kruining, 2008; De Voogd en Huisman, 2009). Vondstmeldingen uit de omgeving betreffen artefacten uit het Neolithicum, Bronstijd, IJzertijd, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen.

Het plangebied ligt ten westen van de historische kern van Enter. De vroegste vermelding van het dorp stamt uit 1188. Het dorp is ontstaan op de overgang van de stuwwal naar het Reggedal, waarbij de bewoning door de eeuwen heen steeds dichterbij de Regge komt te liggen. Het plangebied ligt in het voormalige landbouwgebied de 'Enterse Es', en maakt dus geen deel uit van de historische bewoningskern van Enter, maar wel van het agrarische gebied direct om de historische kern heen. Door het bemesten van deze bouwlanden met potstalmest, vermengd met heideplaggen of plaggen uit beekdalen, konden enkeerdgronden ontstaan. Dit zijn gronden die zich kenmerken door een meer dan 50 cm dikke, donkere, humeuze bovenlaag (De Bakker, 1966). Archeologisch gezien zijn deze enkeerdgronden interessant, omdat deze het begraven oppervlak – het archeologische niveau –, daterend van vóór de Late Middeleeuwen, kunnen hebben behoed voor verstoringen. Middels het booronderzoek is vastgesteld dat in het plangebied een oud-bouwlanddek met een variërende dikte van 20 tot 80 cm aanwezig is.

2.3. Gespecificeerde archeologische verwachting

Het plangebied heeft een vastgestelde archeologische waarde voor de Romeinse Tijd (ligging binnen AMK-terrein 13625). Daarnaast heeft het plangebied een hoge archeologische verwachting voor de periode Neolithicum – IJzertijd en de Vroege Middeleeuwen.

Uit het Neolithicum kunnen basiskampen en zogenaamde extractiekampen, seizoensgebonden plekken waar jagers/verzamelaars gedurende een korte tijd verbleven, worden verwacht. Dergelijke plekken kenmerken zich door concentraties van bewerkt vuursteen en (eventueel) haardkuilen. Gedurende het Neolithicum ontstaan ook de eerste boerenerven, waardoor ook rekening moet worden gehouden met grondsporen, aardewerkconcentraties en sporen van bewoning, landgebruik en terreininrichting (greppels, paalkuilen, waterputten etc.).

Uit perioden tot de Vroege Middeleeuwen moet rekening worden gehouden met nederzettingssporen bestaande uit huisplaatsen en bijgebouwen, zoals spiekers en schuren. Daarnaast kunnen sporen van landgebruik en erfinrichting worden aangetroffen, zoals waterputten, (afval)kuilen afrasteringen erf- en perceleringsgreppels. Ook moet er specifiek rekening worden gehouden met de aanwezigheid van een grafveld, gebaseerd op vondstmeldingen en resultaten van eerder archeologisch onderzoek in de nabije omgeving. Voor de periode Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd worden vooral sporen van landgebruik verwacht, zoals greppels en verkavelingsstructuren vanwege de ligging binnen de Enterse Es.

Het archeologisch niveau wordt verwacht in de top van de smeltwaterafzettingen, onder een oud-bouwlanddek; vanaf 25 – 80 cm -Mv (14,00 – 12,50 m +NAP). Sporen kunnen al zichtbaar worden in de B-horizont, tijdens het aanleggen is hier dan ook rekening mee gehouden.

3. Doel en methodiek

3.1 Doel

Het doel van dit onderzoek is het toetsen en aanvullen van de archeologische verwachting door het opsporen en waarderen van aanwezige archeologische resten. Het onderzoek moet, voor zover mogelijk, inzicht geven in de aard, datering, omvang, gaafheid, conservering en begrenzing van de mogelijk aanwezige archeologische resten. Hiertoe zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Zijn in het plangebied archeologisch resten aanwezig in de vorm van grondsporen en/of vondsten?
2. Hoe ziet de bodemopbouw in het plangebied eruit en in hoeverre is deze intact?
3. Wat is de aard, diepteligging, samenhang en spreiding van de aanwezige archeologische resten, grondsporen en structuren (horizontaal en verticaal)?
4. Wat is de datering van de archeologische resten op basis van (chrono-)stratigrafie en typochronologie? En in hoeverre is er sprake van (dis-)continuïteit in gebruik/bewoning?
5. Welke categorieën vondstmateriaal zijn aanwezig en in welke mate (ook in relatie tot elkaar)? Wat zegt de aard en mate van voorkomen van het vondstmateriaal over het gebruik van het plangebied in het verleden?
6. Welke depositionele en post-depositionele processen zijn te onderscheiden en in hoeverre hebben deze invloed gehad op de bewoningsgeschiedenis en vondstcontexten?
7. Hoe verhouden de onderzoeksresultaten zich tot de resultaten uit het vooronderzoek?
8. Wat is de relatie met omliggende historische/archeologisch resten?
9. Wat is de datering van het bouwlanddek? Bestaat het bouwlanddek uit meerdere fases?
10. Zijn er bewoningssporen uit de Romeinse Tijd aanwezig? Waar bestaan deze bewoningssporen uit?
11. Zijn er aanwijzingen voor een grafveld? In welke periode dateert dit grafveld?
12. Wat is de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de aangetroffen archeologische resten (gaafheid en conserveringsgraad)? Is sprake van (een) behoudenswaardige archeologische vindplaats(en)?
13. Zijn er vanuit de toestand van de archeologische resten, bodemcondities en toekomstig gebruik mogelijkheden voor behoud *in situ*?
14. Bij afwezigheid van een vindplaats: wat is hier de verklaring voor (verstoord, ander landschap dan verwacht, e.d.)?

3.2 Methodiek

Het veldonderzoek betreft een proefsleuvenonderzoek, karterende en waarderende fase. Het onderzoek valt in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (BRL4000/KNA, versie 4.2) onder Protocol 4003, inventariserend veldonderzoek (landbodems) – Proefsleuven (IVO-P). Het onderzoek is uitgevoerd op 29, 30 en 31 juli 2025.

Er zijn acht werkputten aangelegd. Werkputten 1 tot en met 7 hebben een noord-zuid oriëntatie. Werkput 8 is gelegen in de zuidelijke punt van het terrein en heeft een oost-west oriëntatie. De werkputten hebben afmetingen van 25 x 4 m. Werkput 2 is in het noordwesten uitgebreid met ca. 5 x 6 m om de daar aanwezige archeologische sporen beter te kunnen waarderen (fig. 2). Dit is gedaan in overleg met de adviseur van de gemeente (E. Kaptijn). In totaal is een oppervlakte van circa 830 m² onderzocht (10% van het plangebied).

Het plangebied ligt op de flank van de stuwwal, die richting het oosten (het centrum van Enter) afloopt. In alle werkputten is één vlak aangelegd in de top van de smeltwaterafzettingen (C-horizont). Door deze landschappelijke ligging ligt het vlak in werkput 7, in de noordwestelijke hoek van het

terrein, op ca. 30 cm -Mv (ca. 14,00 m +NAP). In de zuidoostelijke hoek is dit op ca. 90 cm -Mv (ca. 12,35 m +NAP).

De proefsleuven zijn aangelegd met een graafmachine (fig. 3 en 4), voorzien van een gesloten bak met glad snijvlak. Er is verdiept in lagen van maximaal 10 cm. Hierbij is zoveel mogelijk de gelaagdheid van de bodem gevolgd. Eventuele sporen kunnen als zodanig tijdig worden gesignaleerd en zo intact mogelijk worden gedocumenteerd. Ook kunnen op die manier vondsten (*in situ*) systematisch in kaart worden gebracht.

Om de spoorcontouren zo scherp mogelijk (op foto) vast te leggen, is het vlak met de schep opgeschaafd. Na het nemen van vlakfoto's zijn eventuele sporen met een dGPS digitaal ingemeten. De resultaten hiervan zijn vastgelegd op de allesporenkaart (ASK) en vlaktekeningen (bijlagen 4 en 5). Op de vlaktekeningen zijn ook de putcontouren, vlakhoogten, maaiveldhoogten, locaties van profielkolommen en coupelijnen en contouren van bodemverstoringen gedocumenteerd. Dit is gedaan met een dGPS. De bodemopbouw is gedocumenteerd aan de hand van minstens één profielkolom per werkput van ten minste 2 m breed. De profielkolommen zijn gefotografeerd en analoog op schaal 1:20 getekend. De sporen zijn selectief gecoupeerd. De gecoupeerde sporen zijn gefotografeerd en eveneens op schaal 1:20 getekend.

Vondsten die niet aan sporen of spoorvullingen konden worden gekoppeld (aanlegvondsten), zijn per laag en per vak van 4 bij 5 meter verzameld en geregistreerd. Vondsten die wel aan sporen konden worden gekoppeld, zijn per spoor(vulling) geregistreerd en verzameld. Om metaalvondsten doeltreffend te kunnen opsporen zijn tijdens het veldonderzoek het vlak, profiel en stort afgezocht met een metaaldetector. Tijdens het veldonderzoek zijn vier grondmonsters en houtskoolmonsters genomen.

Figuur 2. Aanleg van de westelijke uitbreiding van werkput 2 (foto: opdrachtgever).

Figuur 3. De machinale aanleg van het vlak (foto: opdrachtgever).

Figuur 4. Sfeerimpressie van het veldwerk (foto: opdrachtgever).

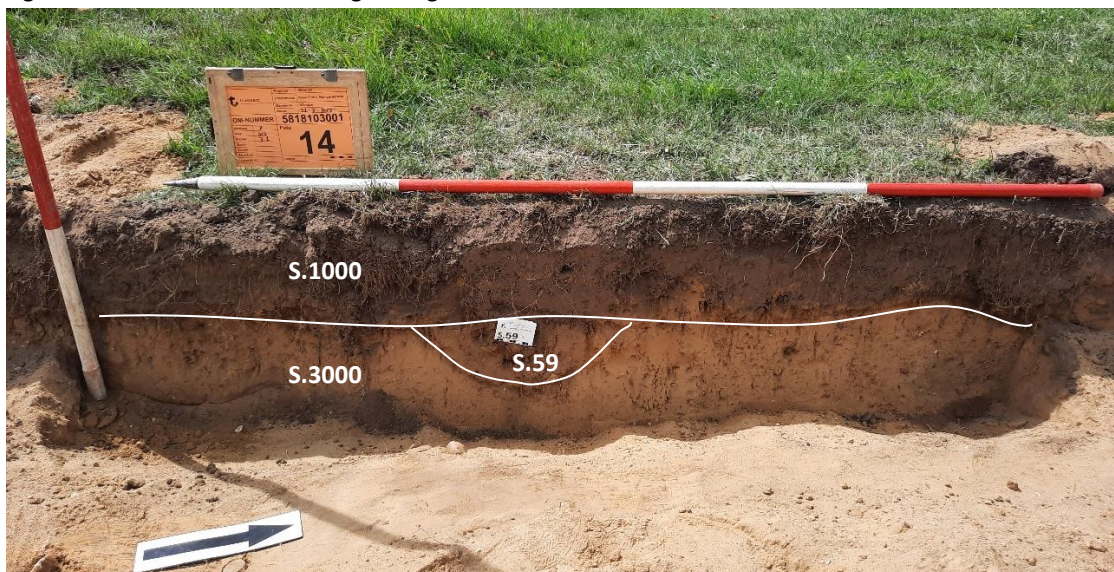
4. Resultaten veldonderzoek

4.1 Bodemopbouw

De bodemopbouw komt overeen met zoals deze is vastgesteld in het vooronderzoek (Scheeringa, 2023). De ondergrond (C-horizont, S.3000) bestaat uit smeltwaterafzettingen waar grind (slecht gesorteerd) en leem aanwezig is. In deze afzettingen zijn een B- en een E-horizont (resp. S.2100 en S.2000) aanwezig, die indicatief zijn voor een intacte bodemopbouw. De natuurlijke ondergrond wordt afgedekt door een oud-bouwlanddek (S.1100) en een moderne bouwvoor (S.1000). In het westen van het plangebied (in werkput 7), op het hoger gelegen deel van het terrein, is het oud-bouwlanddek dun of zelfs geheel afwezig (fig. 6). Dit is ook het enige deel van het plangebied waar het archeologisch niveau op grotere schaal verstoord is.

Figuur 5. Profiel 8.1 met aanduiding van lagen.

Figuur 6. Profiel 7.1 in werkput 7. Door de hoge ligging op de flank ligt de natuurlijke bodem hier vlak onder de moderne bouwvoor.

4.2. Sporen

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn 88 grondsporen aangetroffen, die de resten vormen van een funerair landschap. De sporen zijn geïnterpreteerd als randstructuren van grafmonumenten (zgn. langbedden), losse kuilen en paalkuilen, ten minste één crematiegraf en twee houtskoolconcentraties (tabel 1).

Tabel 1. Aantallen per spoorcategorie

Spoorcategorie	Aantal
Paalkuil (PK)	50
Kuil (KL)	18
Staak (SG)	3
Greppel (GR)	14
Houtskoolconcentratie	2
Kuil met crematieresten	1
<i>Totaal</i>	<i>88</i>

Langbedden

Verspreid over het terrein zijn veertien (delen van) gelijksoortige, rechthoekige greppels gevonden (fig. 7, 8 en 9). Een aantal van de verschillende structuren liggen dicht op elkaar, tussen S.19 en S.20 zit bijvoorbeeld maar 60 cm, maar, zo ver nu bekend, zijn ze niet verbonden met elkaar. Ook snijden geen van de structuren elkaar. Deze sporen zijn geïnterpreteerd als de randstructuren van langbedden, een type grafmonument dat voorkwam vanaf de Late Bronstijd tot de Midden IJzertijd (Hessing en Kooi, 2005). Deze typische monumenten bestaan uit langgestrekte heuveltjes die, ofwel aan de lange zijde ofwel in het geheel, omgeven worden door een greppel (fig. 10). Deze greppel kan helemaal gesloten zijn, maar kan ook een onderbreking hebben. In ieder geval vijf van de greppels die zijn aangetroffen (S.9, S.19, S.20, S.41 en S.59) hebben een onderbreking in de hoek (fig. 9).

Figuur 7. Rechthoekige greppels, randstructuren van langbedden, zijn aanwezig door heel het plangebied.

In het veld is besloten om één van de randstructuren verder bloot te leggen en te couperen. De andere structuren zijn, in afwachting van het selectiebesluit, zoveel mogelijk intact gelaten. De onderzochte greppel (S.9) bevindt zich in werkput 2 in het noordelijke deel van het terrein (fig. 12). De greppel is 40-60 cm breed en heeft een behouden diepte van 38 cm. De greppel heeft een onderbreking van ca. 30 cm in de zuidoostelijke hoek.

De heuvel die zich aan de binnenzijde van de greppel heeft bevonden, is compleet geëgaliseerd of geërodeerd. Ook in het profiel is deze niet meer te herkennen (fig. 13). Gemeten aan de binnenzijde van de greppel heeft deze heuvel een lengte gehad van ten minste 9,5 meter (niet compleet blootgelegd) en breedte van een kleine 3 m. De structuur heeft een west-oostelijke oriëntatie. Er zijn geen indicaties gevonden voor begravingen, bijzettingen, of zogenaamde dodenhuisjes, zoals die soms wel worden aangetroffen (e.g. Hessing en Kooi, 2005). Dat wil zeggen: binnen de greppels zijn geen aanvullende sporen (paalkuilen o.i.d.) aangetroffen. Dit kan een resultaat zijn van de conserveringsgraad of dekkingsgraad van het proefsleuvenonderzoek. De greppel is op meerdere plekken gecoupeerd, zowel over de lengte als de breedte. In de greppel zijn twee vullingen herkend (fig. 12). Dit impliceert dat de greppel open heeft gelegen aan het oppervlak en niet in één keer, maar langzaam opgevuld is geraakt.

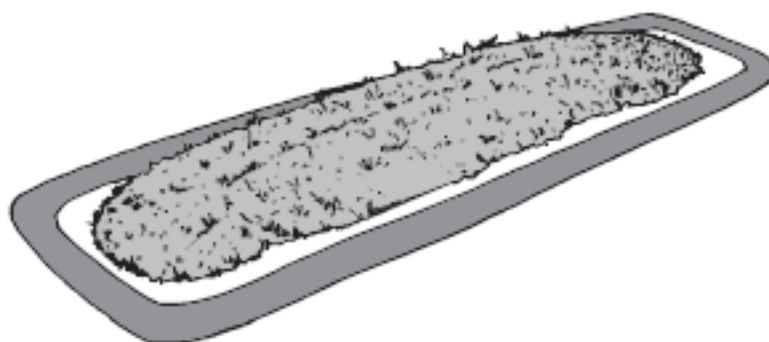
Bij geen van de greppelstructuren zijn (gepaarde) palen aan de binnen- of buitenzijde gevonden. Wel zijn op verschillende plekken rond de structuren kleine paalkuiltjes, mogelijk van staakjes, aanwezig. Vier van deze staakjes zijn aan de buitenkant van de lange zijden van S.9 gevonden. Een ander, soortgelijk spoor (S.17) bevindt zich net ten noorden van de hoek van greppel S.18. De relatie van deze staakjes tot de langbedden is (nog) niet duidelijk.

Figuur 8. Greppel S.18 in werkput 4.

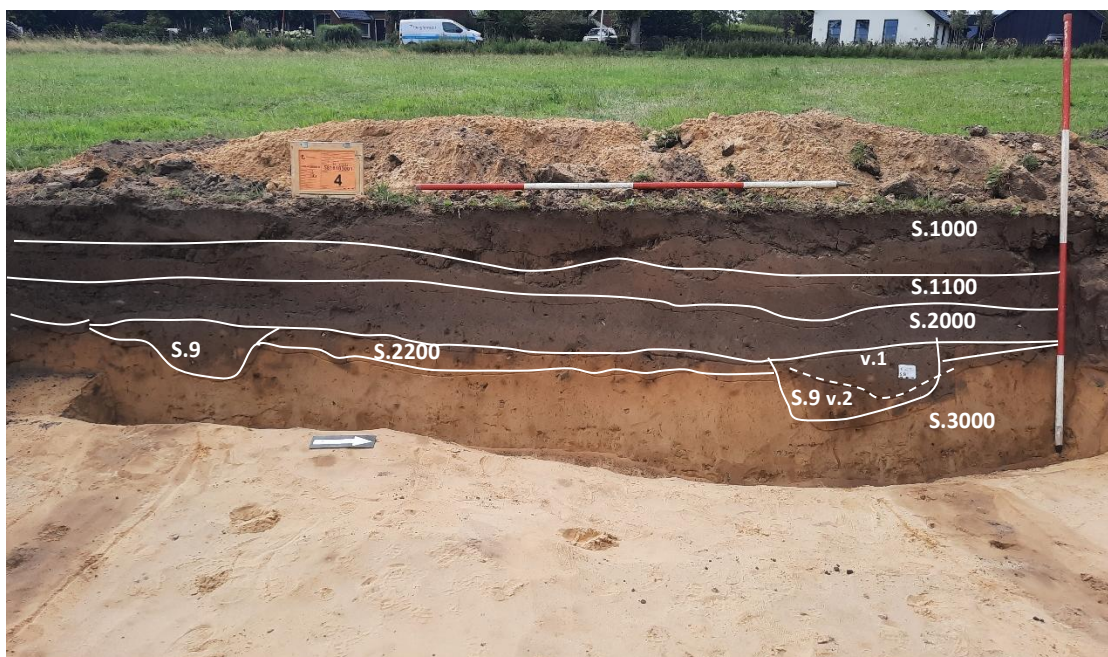
Figuur 9. Randstructuur S.9 in werkput 2, met een onderbreking in de zuidoostelijke hoek. Ten minste vier andere greppels hebben een soortgelijke onderbreking (foto: opdrachtgever).

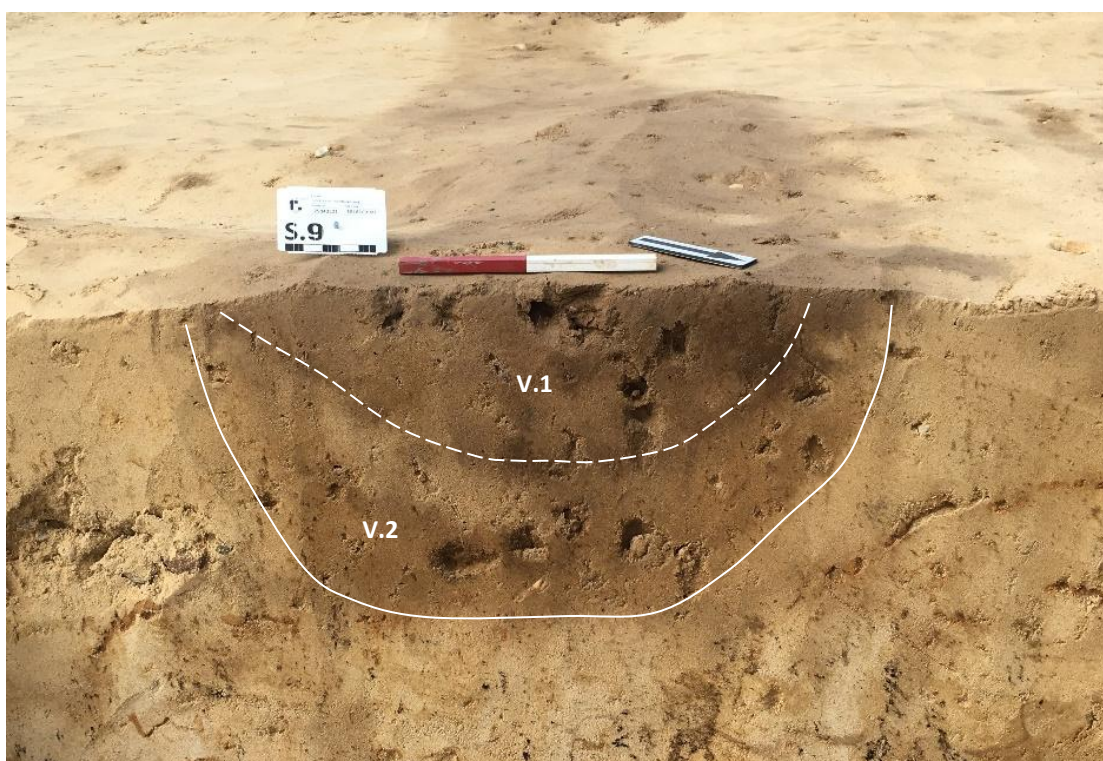
Figuur 10. Reconstructie van een langbed. De greppel omringt een laag heuveltje (naar: Hermesen en Van der Wal, 2011).

Figuur 11. Randstructuur S.9 in de uitbreiding van werkput 2.

Figuur 12. Greppel S.9, gecoupeerd in het profiel (2.1). De heuvel die omringd is geweest door de greppel is compleet geërodeerd of geëgaliseerd.

Figuur 13. Greppel S.9 gecoupeerd. In de vulling is een gelaagdheid aanwezig die een fasering in vulling impliceert. De lichte vlek in vulling 2 zou een verstuving kunnen zijn, wat ook aangeeft dat de greppel open aan het oppervlak heeft gelegen.

Crematiegraf

Ook het zuidelijke deel van het terrein, ter plaatse van werkput 8, maakt nog onderdeel uit van het grafveld. Hier zijn geen greppels aangetroffen, maar clusters grondsporen, waarvan in ieder geval drie gepaard lijken (fig. 14). Deze gepaarde sporen betreffen kuilen, waarvan één met een donkerbruine tot zwarte houtskoolrijke vulling en een kleiner kuiltje met een lichtere vulling op korte afstand daarvan. Eén van deze 'sets' is gecoupeerd om de aard van de sporen te bepalen. Hieruit blijkt dat de kuil met de donkere vulling crematieresten (verbrand bot) en aardewerkscherven (vnr. 34) bevat (fig. 15). In hetzelfde deel van deze werkput zijn nog in ieder geval twee (S.87/S.88 en S.78/S.79) van deze spoorparen aanwezig. Deze zijn voorlopig intact gelaten, maar er is een zeer grote kans dat dit ook crematiegraven betreffen.

Figuur 14. Het vlak in werkput 8 met de gepaarde kuilen. Spoor S.83 blijkt een crematiegraf, het is aannemelijk dat dit ook geldt voor een aantal andere kuilen.

Figuur 15. Kuil S.83 met urn en crematieresten en (vermoedelijk) bijbehorend spoor S.84.

Paalkuilen en kuilen

Verspreid over het hele terrein zijn antropogene, ronde en ovale grondsporen aangetroffen die zijn geïnterpreteerd als kuilen en paalkuilen. De differentiatie tussen deze twee categorieën is met name de grootte van de diameter. In deze sporen zijn geen structuren herkend. Een deel van deze sporen is binnen een meter aan de buitenzijde van de greppels gevonden, wat suggereert dat er een connectie is tussen de verschillende sporen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor paalkuilen S.1 en S.2, die ongeveer 2 meter van elkaar af liggen, en respectievelijk 80 en 20 cm van de randstructuur S.3 af (fig. 16 en 17). Mogelijk diende een deel van de paalkuilen voor de inrichting van het funeraire landschap, bijvoorbeeld als palenkransen of herdenkingspalen.

Figuur 16. Paalkuil S.1 (werkput 1), gecoupeerd. De donkere vulling steekt duidelijk af tegen de omliggende bodem. Deze paalkuil ligt ca. 80 cm ten noorden van randstructuur S.3.

Figuur 17. Paalkuilen S.1 en S.2 ten noorden van de randstructuur S.3 in werkput 1.

Ook ten noorden van randstructuur S.41 in werkput 6 is sprake van paalkuilen. De paalkuilen zijn hier echter ook verder van de randstructuur af aanwezig, waarschijnlijk betreffen dit dus paalkuilen met een andere aard dan de palen die zich direct om de randstructuren bevinden.

Aan de binnenkant van de randstructuur S.41 is een drietal kuilen op korte afstand van elkaar aangetroffen (fig. 18). In twee van deze kuilen, S.44 en S.58, is aardewerk aanwezig. In S.44 (vnr. 22) is een wandscherf van dikwandig, met grove kwarts gemagerd vaatwerk gevonden. In S.58 (vnr. 26) zijn wandscherven en een bodemscherf van handgevormd aardewerk met steengruismagering, mogelijk van dezelfde pot. Deze scherven hebben kenmerken van secundaire verbranding. Het aardewerk uit beide kuilen is waarschijnlijk te dateren in de Bronstijd. Mogelijk betreffen dit bijzettingen van grafgiften.

Figuur 18. Drie kuilen aan de binnenzijde van randstructuur S.41. In de grootste kuil, S.58, zijn meerdere scherven van (waarschijnlijk) dezelfde pot gevonden.

In werkputten 5 en 6 is een veel grotere concentratie paalkuilen aanwezig dan in werkputten 1 t/m 4. De kuilen hebben uiteenlopende afmetingen van 30 tot meer dan 100 cm in doorsnede. In een aantal van deze kuilen is aardewerk gevonden (bijvoorbeeld vnr. 27 uit kuil S.51). De kuilen lijken geconcentreerd rond twee houtskoolrijke sporen: S.27 en S.46.

Houtskoolconcentraties

In werkput 5 en 6 is een tweetal humeuze, zeer houtskoolrijke sporen aangetroffen (S.27 (fig. 19) en S.46). Deze hebben een onregelmatige vorm en zijn ca. 10 cm dik. Naast houtskool zijn in deze lagen ook aardewerkfragmenten aangetroffen, dat vergelijkbaar is met het aardewerk uit de kuilen. De aard van deze sporen is niet duidelijk. Het is mogelijk dat dit de resten van een brandstapelgraf betreffen, waarbij de gecremeerde resten zijn afgedekt met een heuvel, maar het is ook mogelijk dat dit de locaties van de brandstapels zijn, waarna de resten elders op het grafveld begraven zijn.

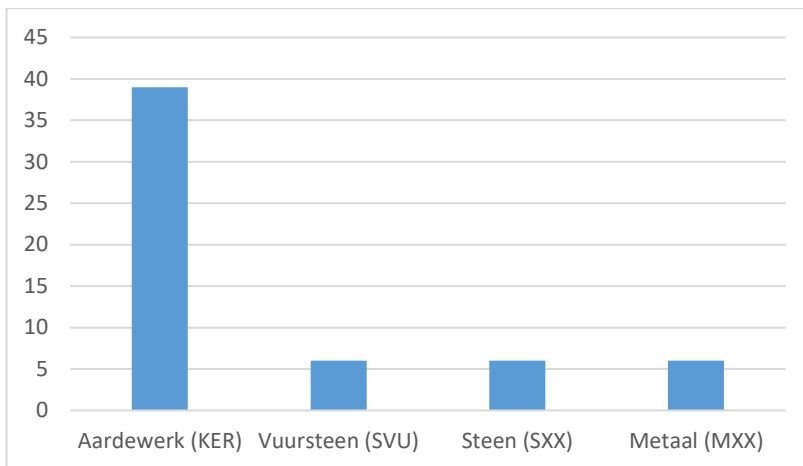

Figuur 19. Houtskoolconcentratie S.27 in werkput 5.

4.3. Vondsten

Er zijn 51 individuele vondsten aangetroffen, verzameld in 37 vondstnummers (fig. 20). Daarnaast zijn ook vier grondmonsters en een houtskoolmonster verzameld. Middels een *quickscan* zijn de vondsten globaal gedateerd, geteld en gewogen. In bijlage 7 is een vondstenlijst opgenomen waarin de vondsten per vondstnummer zijn gedetermineerd en zo specifiek mogelijk gedateerd⁵. Aardewerk (n=39, 76%) vormt de grootste materiaalcategorie. Daarnaast zijn stukken vuursteen (n=6, 11%), zowel bewerkt als onbewerkt, en metaal (n=6, 11%) aangetroffen.

⁵ *Quickscan* is uitgevoerd door R.V. Brandsma.

Figuur 20. Aantallen per materiaalcategorie.

Het gevonden aardewerk is grotendeels handgevormd. Er is slechts één wandscherf gedraaid aardewerk gevonden. Dit betreft een beige wandscherf, dat vermoedelijk gedetermineerd kan worden als Maaslands wit, daterend in de Middeleeuwen (vnr. 6). Dit fragment is gevonden in de bouwvoor, en dus niet te relateren aan de sporen.

Het handgevormde aardewerk (fig. 21 en 22) bestaat uit grof, vrij dikwandig materiaal met grove steengruis (graniet en kwarts) magering. Het betreft voornamelijk materiaal met karakteristieken die te dateren zijn in de Late Bronstijd en IJzertijd, zoals besmijting. Een deel van het materiaal is gevonden in de lagen, verspreid over het plangebied, maar het merendeel (n=27, 69%) is gevonden in de sporen.

Vaatwerk dat werd gebruikt als urn werd zelden voor dit doel geproduceerd. Het is aannemelijker dat huishoudelijk vaatwerk werd gebruikt dat al voorhanden was (e.g. Hessing en Kooi, 2005). Het is dus op basis van het voorkomen van aardewerk in de verschillende kuilen niet vast te stellen of dit bijzettingen van crematieresten zijn, of dat het grafgiften betreffen.

Figuur 21. Voorbeelden van het handgevormde aardewerk (links: vnr. 10 uit greppel S.18; rechts: vnr. 26 uit S.58)

Figuur 22. Handgevormd, dikwandig aardewerk met grove kwartsmagering (vnr. 32 uit S.64).

Een klein deel van het vondstmateriaal wordt gevormd door vuursteen. Een aantal hiervan is bewerkt (vnrs. 2, 3 en 4; fig. 23). Ook zijn metaalvondsten gedaan. Dit betreffen (hand gesmede) spijkers en een klomp hevig gecorrodeerd ijzer. Dit is mogelijk een schaar of klem, maar dit is zonder röntgenfoto's niet vast te stellen.

Figuur 23. Bewerkt vuursteen (links vnr. 3 uit S.7, rechtsboven vnr. 28 uit S.41 en rechtsonder vnr. 2 uit S.5).

5. Archeologische interpretatie

Tijdens het onderzoek zijn 88 archeologische sporen en 51 vondsten aangetroffen. De hoge archeologische verwachting is hiermee bevestigd. In alle acht werkputten zijn archeologische sporen en vondsten aanwezig. Over het algemeen verkeren deze in goede staat: de bodem is archeologisch gezien grotendeels onverstoord. De archeologische vindplaats die is gevonden betreft een funerair landschap. Dit soort rituele landschappen hebben een belangrijke rol gehad in prehistorische samenlevingen. Gebaseerd op het vondstassemblage en type graven die zijn aangetroffen, is dit grafveld waarschijnlijk te dateren vanaf de Late Bronstijd tot en met de Midden IJzertijd.

Dat in alle werkputten archeologische resten zijn aangetroffen impliceert dat het grafveld zich in alle richtingen verder uitbreidt. Langbedden met rechthoekige greppels lijken, op basis van de nu vergaarde data, de meest voorkomende grafstructuur te vormen. In het zuiden, in werkput 8, is ook een begraven urn gevonden. Het is mogelijk dat, wanneer een groter oppervlak wordt opgegraven, er op basis van type graven een zonering en/of fasering van het grafveld kan worden vastgesteld. Daar zijn echter op basis van de nu vergaarde data nog geen conclusies over te trekken.

Veertien van de sporen die zijn aangetroffen betreffen greppels. Deze zijn geïnterpreteerd als randstructuren van langbedden. Dit type langbedden, met een rechthoekige greppel, komt voor vanaf de Vroege IJzertijd, maar is voornamelijk karakteristiek voor de eerste helft van de Midden IJzertijd (vijfde eeuw v. Chr.; Hermesen en Van der Wal, 2011). In de Vroege IJzertijd is er nog sprake van urnbegravingen in en om de randstructuren. Het is mogelijk dat een deel van de kuilen en paalkuilen om de randstructuren dit soort urnbegravingen betreffen. Zeker in vijf van de greppels zijn onderbrekingen aanwezig. Vanaf de Midden IJzertijd komt dit nauwelijks nog voor (ibid.). Ook neemt het voorkomen van randstructuren vanaf de Midden IJzertijd sterk af (Norde, 2018). Op basis van de aanwezigheid van deze randstructuren lijkt het dus aannemelijk dat het grafveld in de Midden IJzertijd buiten gebruik raakte. In de verschillende kuilen zijn scherven Bronstijd aardewerk aangetroffen. Dit duidt erop dat het grafveld in die periode al in gebruik is geweest. Het is echter van belang dat de relatieve dateringen worden gestaafd aan de hand van absolute dateringen, die kunnen worden verkregen uit de verzamelde houtskool- en verbrande botresten.

Op soortgelijke grafvelden zijn onderbrekingen in de greppels met een overheersend oostelijk tot zuidoostelijke oriëntatie aangetroffen (Hermesen en Van der Wal, 2011). Opvallend is dat de onderbrekingen in de aangetroffen greppels verschillende oriëntaties hebben. Wel zitten alle onderbrekingen op de hoeken. Deze constatering kan een bijdrage leveren aan de bestaande kennis over de rituele processen in de omgang met de doden, zeker wanneer alle greppels compleet worden blootgelegd en er een inventarisatie kan worden gemaakt van alle kenmerken. Dit geldt ook voor het voorkomen van de houtskoolrijke lagen in werkput 5 en 6. Voor dit type grafvelden is nog grotendeels onduidelijk waar de brandstapels zich hebben bevonden (e.g. Norde, 2018). De aanwezigheid van de twee houtskoolrijke lagen in het plangebied, biedt de mogelijkheid om dit te onderzoeken, en op die manier bij te dragen aan de kennis over de rituele processen die voorafgaan aan de bijzetting/begraving van de crematieresten (cf. Norde, 2018; Louwen, 2021).

Alle aangetroffen resten lijken vooralsnog samen te hangen met het grafveld, er zijn geen aanwijzingen voor een nederzetting. Grafvelden lagen vaak buiten, maar op korte afstand van de nederzettingen, waardoor er wel 'zichtcontact' was (Daniël en Enckevort, 2019). In de directe omgeving van het plangebied zijn echter tijdens eerder archeologisch onderzoek wel nederzittingsresten aangetroffen (Enter, De Akkers; De Voogd en Huisman, 2009). Het is mogelijk dat deze mensen hun doden begroeven op de flank die zij vanuit hun woongebied konden zien.

6. Waardestelling en advies

6.1 Waardestelling

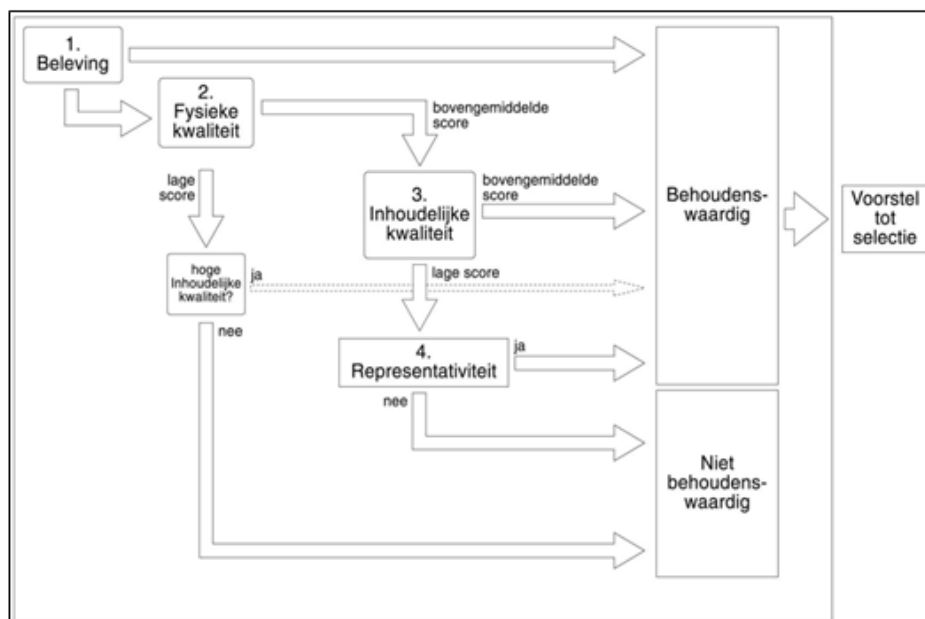
Archeologische vindplaatsen worden gewaardeerd conform de BRL4000 / KNA-protocol 4003, specificatie VS06 Waarderen en bijlage IV van de KNA 4.2. Vindplaatsen worden gewaardeerd op drie waarden (beleving, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit) en daarbinnen op waarderingscriteria (tabel 3). Op ieder van de in totaal acht waarderingscriteria kan minimaal 1 en maximaal 3 worden gescoord. De waardestelling vindt op het niveau van de betreffende archeoregio plaats.

Bij de waardering wordt eerst nagegaan of vindplaatsen vanwege hun belevingswaarde, op basis van hun schoonheid of herinneringswaarde, als behoudenswaardig aangemerkt kunnen worden (fig. 24). De vindplaatsen worden vervolgens op hun fysieke kwaliteit beoordeeld. Een vindplaats is in principe behoudenswaardig, indien de criteria gaafheid en conservering samen bovengemiddeld scoren (vijf of zes punten).

Bij een middelmatige tot lage score (vier punten of minder), wordt naar de inhoudelijke kwaliteitscriteria gekeken om te bepalen of een vindplaats toch behoudenswaardig is. Indien te verwachten is dat op een van de inhoudelijke criteria 'hoog' wordt gescoord, wordt de vindplaats ook in principe behoudenswaardig geacht. Dit 'vangnet' heeft tot doel er voor te zorgen dat terreinen die van beperkte fysieke kwaliteit zijn, maar desondanks inhoudelijk van groot belang, uit de beoordeling vallen.

Vindplaatsen die op grond van hun fysieke kwaliteit als in principe behoudenswaardig zijn aangemerkt, worden vervolgens gewaardeerd op hun inhoudelijke kwaliteit.

- Eerst vindt een afweging plaats op de eerste drie inhoudelijke kwaliteitscriteria; zeldzaamheid, informatiewaarde en ensemblewaarde. Bij een bovengemiddelde score van zeven punten of meer wordt het monument als behoudenswaardig aangemerkt.
- Na deze weging wordt bij vindplaatsen met een lagere inhoudelijke waardering (minder dan zeven punten) nagegaan of het criterium representativiteit van toepassing is. Zo ja, dan wordt een voorstel gedaan voor een als behoudenswaardig aan te merken steekproef per categorie.
- De overige vindplaatsen zijn niet behoudenswaardig.

Figuur 24. De waarderingssystematiek op basis van BRL4000/KNA 4.2

6.2 Waardering van de vindplaats

Het proefsleuvenonderzoek heeft één vindplaats opgeleverd. Deze bestaat uit grondsporen en vondsten die samen de restanten vormen van een grafveld dat vermoedelijk gedateerd kan worden in de Late Bronstijd en/of IJzertijd. De vindplaats wordt hieronder gewaardeerd conform de KNA-waarderingssystematiek BRL4000/KNA 4.2 (tabel 2).

Beleving

De vindplaats is niet gescoord op beleving, omdat de resten niet bovengronds zichtbaar zijn of gemaakt kunnen worden. Gezien het bijzondere karakter van de resten is het wellicht een idee om de vindplaats wel inzichtelijk te maken, bijvoorbeeld middels een informatiepaneel aan de openbare weg.

Fysieke kwaliteit

De fysieke kwaliteit van de sporen is hoog. De sporen steken duidelijk af tegen de omliggende bodem. De bodem, en daarmee het archeologische niveau, is nauwelijks verstoord door latere agrarische activiteiten. Ook worden geen van de sporen door- of oversneden. Dit duidt erop dat nadat het grafveld buiten gebruik is geraakt, er weinig activiteit in het plangebied is geweest tot het ontstaan van het oud-bouwlanddek van de Enterse Es, dat heeft gefunctioneerd als beschermende buffer. Hoewel de heuvels die binnen de randstructuren aanwezig zijn geweest niet zijn bewaard, en er dus ook vanuit moet worden gegaan dat een deel van de sporen die hierbinnen aanwezig zijn geweest zijn verloren, zijn de greppels tot wel 40 cm diepte bewaard. Ook zijn deze, afgaande op S.9 die voor een groot deel is blootgelegd, waarschijnlijk compleet. Het vondstmateriaal is globaal te dateren op baksel en magering. Meerdere sporen hebben een houtskoolrijke vulling, die kan worden gebruikt om een absolute datering van de vindplaats te verkrijgen.

Inhoudelijke kwaliteit

De inhoudelijke kwaliteit van de sporen is hoog. Grafvelden uit deze periode zijn in de regio niet onbekend, maar de fysieke kwaliteit van deze vindplaats zorgt voor zowel een hoge informatiewaarde als ensemblewaarde. Het voorkomen van de houtskoolrijke lagen kan indicatief zijn voor de processen die voorafgaan aan de begravingen, zoals de verbranding. Ook biedt de vindplaats de mogelijkheid om absolute dateringen te verkrijgen.

Tabel 2. Waardering vindplaats

Waarden	Criteria	Score - hoog	Score - middelhoog	Score - laag
Beleving	Schoonheid	n.v.t.		
	Herinneringswaarde		n.v.t.	
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3		
	Conservering	3		
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3		
	Informatiewaarde	3		
	Ensemblewaarde	3		
	Representativiteit	n.v.t.		

6.3 Selectieadvies

Het selectieadvies omvat de volgende mogelijkheden: (1) het vrijgeven van het plangebied; (2) het behoud *in situ* van vindplaatsen (fysiek beschermen) of (3) het behoud van *ex situ* van vindplaatsen (definitief opgraven).

Het proefsleuvenonderzoek heeft uitgewezen dat ter plekke van het plangebied een grafveld aanwezig is, dat waarschijnlijk dateert in de Late Bronstijd tot Midden IJzertijd. Op basis van de waardestelling is deze vindplaats behoudenswaardig. De nieuwbouw is gepland in de zone direct ten oosten van de Hambergerweg (fig. 25). Hier bevindt het archeologisch niveau zich slechts 30 tot 50 cm onder het maaiveld. Aangezien de funderingen tot ongeveer 80 cm zullen reiken, zullen deze het archeologisch niveau compleet verstoren. Op de locaties waar gebouwd wordt, zullen de archeologische resten dan ook in hun geheel opgegraven moeten worden om behoud (*ex situ*) te kunnen garanderen.

Het deel van het terrein waar de tuinen gepland zijn, ter hoogte van werkputten 1 t/m 4, zal (conform de huidige planning) in veel mindere mate worden verstoord. Hier bestaan de bodemverstoringen voornamelijk uit het aanplanten van groen. In theorie is het mogelijk om alleen op die locaties de archeologische resten op te graven, en voor de rest van het gebied een dubbelbestemming archeologie te behouden. Met inachtneming van een buffer van 30 cm boven het archeologisch niveau, zal dit in de praktijk echter zorgen voor een situatie waarin de perceeleigenaren de bodem niet dieper dan maximaal 60 cm -Mv mogen roeren. Dit leidt tot wezenlijke beperkingen, in bijvoorbeeld het bouwen van een schuurtje, pergola of speeltoestel en zelfs het aanplanten van groen. Bovendien zal de opgraving van slechts de te verstoren locaties zorgen voor een versnipperd beeld. De opsplitsing van het terrein in verschillende percelen met verschillende eigenaren zorgt ook voor een opsplitsing van de archeologische vindplaats. Daarom luidt het advies om een archeologisch vervolgonderzoek, in de vorm van een opgraving, uit te voeren in het gehele plangebied. Op die manier worden de archeologische waarden *ex situ* behouden in de vorm van kennis, en kan het terrein vervolgens in zijn geheel archeologisch vrijgegeven worden.

Gezien de hoge inhoudelijke en fysieke kwaliteit en het belang van het verkrijgen van absolute dateringen, pleiten wij ervoor dat voorafgaand aan het opstellen van het PvE overleg plaats zal vinden met een specialist om een uitgebreide bemonsteringsstrategie en documentatiewijze vast te leggen. Ook adviseren we om, wanneer er geen vervolgonderzoek plaats zal vinden, het verbrande bot en de monsters uit de houtskoolrijke vullingen te laten dateren (¹⁴C) en de resultaten hiervan worden opgenomen in een nieuwe versie van dit rapport. Wanneer er wel vervolgonderzoek zal plaatsvinden, kan dit plaatsvinden na de uitvoering van het vervolgproject.

Onderzoeksvragen die van toepassing zijn bij een vervolgonderzoek zijn:

- Wat is de datering van de houtskoolrijke lagen? Is het mogelijk dat dit de locaties van de brandstapels zijn geweest?
- NOaA 2.0-vraag 45: Wat zijn de aard en context van variatie en verandering in het grafbestel?
- NOaA 2.0-vraag 27: In hoeverre en waarvoor werden pre- en vroeghistorische begraafplaatsen en grafmonumenten hergebruikt?

Het bevoegd gezag, de gemeente Wierden, neemt op basis van de resultaten van dit onderzoek een selectiebesluit. Ongeacht het selectiebesluit van de gemeente, geldt een wettelijke meldingsplicht bij de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, conform de Erfgoedwet 2016, artikel 5.10 en 5.11, wanneer er archeologische zaken worden aangetroffen. Om pragmatische redenen adviseren wij de melding ook bij de gemeente te doen.

Figuur 25. De locatie van de archeologische resten t.o.v. de toekomstige situatie.

7. Beantwoording onderzoeksvragen

1. *Zijn in het plangebied archeologisch resten aanwezig in de vorm van grondsporen en/of vondsten?*

Ja, tijdens het onderzoek zijn 88 grondsporen en 51 vondsten aangetroffen die de restanten vormen van een funerair landschap. Dit landschap bestaat uit ten minste veertien randstructuren (greppels) van langbedden, waarvan zeker vijf op één van de hoeken een onderbreking hebben. De oppervlakkige heuvels die aan de binnenzijde van de randstructuren hebben gelegen, zijn compleet geërodeerd of geëgaliseerd. Er zijn geen gepaarde palen aan de binnenzijde van deze structuren aangetroffen, en ook geen aanwijzingen voor dodenhuisjes. Deze zouden uiteraard nog wel aangetroffen kunnen worden wanneer een groter vlak wordt opengelegd. Naast de randstructuren zijn twee houtskoolconcentraties gevonden, en ten minste één crematiegraf zonder randstructuur. In verschillende kuilen is handgevormd aardewerk gevonden dat gedateerd kan worden in de Late Bronstijd.

2. *Hoe ziet de bodemopbouw in het plangebied eruit en in hoeverre is deze intact?*

De bodemopbouw komt overeen met zoals deze is vastgesteld in het vooronderzoek (Scheeringa, 2023). De ondergrond (C-horizont, S.3000) bestaat uit pleistocene smeltwaterafzettingen waar grind (slecht gesorteerd) en leem aanwezig is. In deze afzettingen zijn een B- en een E-horizont (resp. S.2100 en S.2000) aanwezig, die indicatief zijn voor een intacte bodemopbouw. De natuurlijke ondergrond wordt afgedekt door een oud-bouwlanddek (S.1100) en een moderne bouwvoor (S.1000). In het westen van het plangebied (in werkput 7), op hoger gelegen terrein, is het oud-bouwlanddek dun of zelfs geheel afwezig. Dit is ook het enige deel van het plangebied waar het archeologisch niveau op grotere schaal verstoord is.

3. *Wat is de aard, diepteligging, samenhang en spreiding van de aanwezige archeologische resten, grondsporen en structuren (horizontaal en verticaal)?*

De sporen zijn aangetroffen in de top van de C-horizont, op een diepte van 30 tot 80 cm- Mv (14,00-12,75 m +NAP). Ze bevinden zich in alle werkputten. Het grafveld is dan ook niet te begrenzen binnen het plangebied. De sporen behoren allemaal tot het grafveld, en snijden elkaar niet. Dit impliceert dat ten tijde dat het grafveld in gebruik was, men kennis had van de locatie van andere graven en deze ontweek bij de aanleg van nieuwe grafmonumenten. Op basis van het aardewerk en de type grafmonumenten is het grafveld in gebruik geweest vanaf de Late Bronstijd tot en met de Midden IJzertijd. Absolute dateringen zullen een nauwkeurigere datering hiervan geven.

4. *Wat is de datering van de archeologische resten op basis van (chrono-)stratigrafie en typochronologie? En in hoeverre is er sprake van (dis-)continuïteit in gebruik/bewoning?*

Veertien van de sporen die zijn aangetroffen betreffen greppels. Deze zijn geïnterpreteerd als randstructuren van langbedden. Dit type langbedden, met een rechthoekige greppel, komt voor vanaf de Vroege IJzertijd, maar is voornamelijk karakteristiek voor de eerste helft van de Midden IJzertijd (vijfde eeuw v. Chr.; Hermsen en Van der Wal, 2011). In de Vroege IJzertijd is er nog sprake van urnbegravingen in en om de randstructuren. Het is mogelijk dat een deel van de kuilen en paalkuilen om de randstructuren dit soort urnbegravingen betreffen. Vanaf de Midden IJzertijd komt dit nauwelijks nog voor (ibid.). Ook neemt het voorkomen van randstructuren vanaf de Midden IJzertijd sterk af (Norde, 2018). Op basis van de aanwezigheid van deze randstructuren lijkt het dus aannemelijk dat het grafveld in de Midden IJzertijd buiten gebruik raakte. In de verschillende kuilen zijn scherven Bronstijd aardewerk aangetroffen. Dit duidt erop dat het grafveld in die periode al in gebruik is geweest. Het is echter van belang dat de relatieve dateringen worden gestaafd aan absolute dateringen, die kunnen worden verkregen uit de houtskool- en botresten die zijn verzameld.

Dat in alle werkputten archeologische resten zijn aangetroffen. Dit impliceert dat het grafveld zich in alle richtingen verder uitbreidt. Langbedden met rechthoekige greppels lijken, op basis van de nu vergaarde data, de meest voorkomende grafstructuur te vormen. In het zuiden, in werkput 8, is ook een begraven urn gevonden. Het is ook niet uit te sluiten dat een deel van de sporen die nu zijn geïnterpreteerd als paalkuil, crematieresten bevatten.

5. *Welke categorieën vondstmateriaal zijn aanwezig en in welke mate (ook in relatie tot elkaar)? Wat zegt de aard en mate van voorkomen van het vondstmateriaal over het gebruik van het plangebied in het verleden?*

Aardewerk (n=39, 76%) vormt de grootste materiaalcategorie. Daarnaast zijn stukken vuursteen (n=6, 11%), zowel bewerkt als onbewerkt, en metaal (n=6, 11%) aangetroffen. Het gevonden aardewerk is grotendeels handgevormd. Er is slechts één wandscherf gedraaid aardewerk gevonden. Dit betreft een beige wandscherf, dat vermoedelijk gedetermineerd kan worden als Maaslands wit, daterend in de Middeleeuwen (vnr. 6). Dit fragment is gevonden in de bouwvoor, en dus niet te relateren aan de sporen.

Het handgevormde aardewerk bestaat uit grof, vrij dikwandig materiaal met grove steengruis (graniet en kwarts) magering. Het betreft voornamelijk materiaal met karakteristieken die te dateren zijn in de Late Bronstijd en IJzertijd, zoals besmijting. Een deel van het materiaal is gevonden in de lagen, verspreid over het plangebied, maar het merendeel (n=27, 69%) is gevonden in de sporen. Vaatwerk dat werd gebruikt als urn werd zelden voor dit doel geproduceerd. Het is aannemelijk dat huishoudelijk vaatwerk werd gebruikt dat al voorhanden was (Hessing en Kooi, 2005). Het is dus op basis van het voorkomen van aardewerk in de verschillende kuilen niet vast te stellen of dit bijzettingen van crematieresten zijn, of dat het grafgiften betreffen.

Behalve aardewerk zijn zes stukken vuursteen gevonden, waarvan een deel bewerkt is.

6. *Welke depositionele en post-depositionele processen zijn te onderscheiden en in hoeverre hebben deze invloed gehad op de bewoningsgeschiedenis en vondstcontexten?*

Het crematiegraf, en mogelijk ook de aanwezigheid van aardewerk in sporen kan worden gezien als depositioneel proces, bijdragend aan het funeraire landschap. De ontwikkeling van het bouwlanddek, als post-depositioneel proces, heeft ervoor gezorgd dat de prehistorische resten zijn beschermd tegen latere activiteiten in het gebied.

7. *Hoe verhouden de onderzoeksresultaten zich tot de resultaten uit het vooronderzoek?*

De bodemopbouw is gelijk met de verwachting op basis van de resultaten van het booronderzoek. De bodem is weinig verstoord. Aan de hand van vondstmeldingen en eerder archeologisch onderzoek was bekend dat het gebied gedurende de prehistorie intensief bewoond is. Deze verwachting is bevestigd.

8. *Wat is de relatie met omliggende historische/archeologisch resten?*

Op korte afstand van het plangebied zijn bij eerder archeologisch onderzoek resten van spiekers gevonden uit dezelfde periode. Ook zijn meerdere vondstmeldingen bekend van urnen en andere vondsten uit deze periode, maar ook uit eerdere en latere perioden.

9. *Wat is de datering van het bouwlanddek? Bestaat het bouwlanddek uit meerdere fases?*

Er zijn geen sporen of vondsten waarmee het bouwlanddek nauwkeuriger gedateerd kan worden dan vanaf de Late Middeleeuwen, zoals bekend over de Enterse Es. Er zijn niet meerdere fasen in het dek herkend.

10. *Zijn er bewoningssporen uit de Romeinse Tijd aanwezig? Waar bestaan deze bewoningssporen uit?*

Nee, er zijn geen bewoningssporen gevonden die dateren in de Romeinse Tijd.

11. Zijn er aanwijzingen voor een grafveld? In welke periode dateert dit grafveld?

Ja, alle resten die zijn aangetroffen behoren tot een grafveld, dat op basis van typologie van de grafstructuren en het gevonden aardewerk dateert in de Late Bronstijd – IJzertijd. Het grafveld is niet begrensd binnen het plangebied, maar loopt door in alle richtingen. Er is één urn met crematieresten aangetroffen. Andere, soortgelijke sporen zijn niet gecoupeerd, maar het is de verwachting dat in ieder geval in dit deel van het plangebied, in het zuiden, meerdere crematiegraven aanwezig zijn. De andere sporen bestaan uit concentraties houtskool en minstens veertien greppels die om de langbedden heen lagen, maar of hier ook crematieresten tussen zitten, is nog niet duidelijk. Meerdere (paal)kuilen dienden waarschijnlijk voor de inrichting van het funeraire landschap, bijvoorbeeld als palenkransen of herdenkingspalen.

12. Wat is de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de aangetroffen archeologische resten (gaafheid en conserveringsgraad)? Is sprake van (een) behoudenswaardige archeologische vindplaats(en)?

De fysieke kwaliteit van de sporen is hoog. De sporen steken duidelijk af tegen de omliggende bodem. De bodem, en daarmee het archeologische niveau, is nauwelijks verstoord door latere agrarische activiteiten. Ook worden geen van de sporen door- of oversneden. Dit duidt erop dat nadat het grafveld buiten gebruik is geraakt, er weinig activiteit in het plangebied is geweest tot het ontstaan van het oud-bouwlanddek van de Enterse Es, dat heeft gefunctioneerd als beschermende buffer. Hoewel de heuvels die binnen de randstructuren aanwezig zijn geweest niet zijn bewaard, en er dus ook vanuit moet worden gegaan dat een deel van de sporen die hierbinnen aanwezig zijn geweest zijn verloren, zijn de greppels tot wel 40 cm diepte bewaard. Ook zijn deze, afgaande op S.9 die voor een groot deel is blootgelegd, waarschijnlijk compleet. Het vondstmateriaal is globaal te dateren op baksel en magering. Meerdere sporen hebben een houtskoolrijke vulling, die kan worden gebruikt om een absolute datering van de vindplaats te verkrijgen.

De inhoudelijke kwaliteit van de sporen is hoog. Grafvelden uit deze periode zijn in de regio niet onbekend, maar de fysieke kwaliteit van deze vindplaats zorgt voor zowel een hoge informatiewaarde als ensemblewaarde. Het voorkomen van de houtskoolrijke lagen kan indicatief zijn voor de processen die voorafgaan aan de begravingen, zoals de verbranding. Ook biedt de vindplaats de mogelijkheid om absolute dateringen te verkrijgen.

Op basis van de waarderingssystematiek is sprake van een behoudenswaardige vindplaats.

13. Zijn er vanuit de toestand van de archeologische resten, bodemcondities en toekomstig gebruik mogelijkheden voor behoud in situ?

De nieuwbouw is gepland in de zone direct ten oosten van de Hambergerweg. Hier bevindt het archeologisch niveau zich slechts 30 tot 50 cm onder het maaiveld. Aangezien de funderingen tot ongeveer 80 cm zullen reiken, zullen deze het archeologisch niveau compleet verstoren. Op de locaties waar gebouwd wordt, zullen de archeologische resten dan ook in hun geheel opgegraven moeten worden om behoud (*ex situ*) te kunnen garanderen. Het deel van het terrein waar de tuinen gepland zijn, ter hoogte van werkputten 1 t/m 4, zal (conform de huidige planning) in veel mindere mate worden verstoord. Hier bestaan de bodemverstoringen voornamelijk uit het aanplanten van groen. In theorie is het mogelijk om alleen op die locaties de archeologische resten op te graven, en voor de rest van het gebied een dubbelbestemming archeologie te behouden. Met inachtneming van een buffer van 30 cm boven het archeologisch niveau, zal dit in de praktijk echter zorgen voor een situatie waarin de perceeueleigenaren de bodem niet dieper dan maximaal 60 cm -Mv mogen roeren. Dit leidt tot wezenlijke beperkingen, in bijvoorbeeld het bouwen van een schuurtje, pergola of speeltoestel en

zelfs het aanplanten van groen. Bovendien zal de opgraving van slechts de te verstoren locaties zorgen voor een versnipperd beeld. De opsplitsing van het terrein in verschillende percelen met verschillende eigenaren zorgt ook voor een opsplitsing van de archeologische vindplaats. Daarom luidt het advies om een archeologisch vervolgonderzoek, in de vorm van een opgraving, uit te voeren in het gehele plangebied. Op die manier worden de archeologische waarden *ex situ* behouden in de vorm van kennis, en kan het terrein in zijn geheel archeologisch vrijgegeven worden.

14. Bij afwezigheid van een vindplaats: wat is hier de verklaring voor (verstoord, ander landschap dan verwacht, e.d.)?

Aangezien er wel een vindplaats is aangetroffen, komt deze vraag te vervallen.

8. Geraadpleegde bronnen

Archeologische kaarten en databestanden

- Archeologisch Informatie Systeem (Archis3), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2015.
- Archeologische Monumenten Kaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.
- www.pdok.nl
- Beleidsnota Archeologie gemeente Wierden: [Beleidsnota Archeologie | Lokale wet- en regelgeving](#)

Referenties

- Berendsen, H.J.A., 2005. *Fysisch-geografisch onderzoek. Thema's en methoden*. Vierde, geheel herziene druk. Koninklijke Van Gorcum: Assen.
- Braiek, J., 2025. *Transect PvE 25040121/JB1.2. Enter, Hambergerweg. Gemeente Wierden (OV). Een inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, karterende en waarderende fase*. Transect: Nieuwegein.
- Daniël, A. en H. van Enckevort, 2019. *De Nijmeegse prehistorie in kaart gebracht*. In: Arnoldussen, S., E.A.G. Ball, J. van Dijk, E. Norde en N. de Vries, 2019. *Metaaltijden 6. Bijdragen in de studie van de metaaltijden*. Sidestone Press: Leiden.
- Deeben, J., O. Brinkkemper, B.J. Groenewoudt en R. Lauwerier, 2006. *Een Federmesser-site van de Enterse Akkers (gemeente Wierden, Overijssel)*. In: Groenewoudt, B.J., R.M. van Heeringen en G.H. Scheepstra, 2006. *Het zandeilandenrijk van Overijssel*. Nederlandse Archeologische Rapporten 22. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek: Amersfoort. p.p. 49-82
- Hermsen, I. en M. van der Wal, 2011. *Vroege doden onder de Epser zoden: archeologisch onderzoek van het grafveld uit de vroege ijzertijd op de locatie Olthof-Noord in Epse-Noord (gemeente Deventer)*. Archeologie Deventer: Deventer.
- Hulst, R.A., 2004. *Definitief Archeologisch Onderzoek Enter, De Akkers. Gemeente Wierden. BAAC rapport 02.038*. BAAC bv: Deventer.
- Hensing, W. en P. Kooi., 2005. *Urnenvelden en brandheuvels. Begraving en grafritueel in de late bronstijd en ijzertijd*. In: Louwe Kooijmans, P.L., P.W. van den Broeke, H. Fokkens en A. van Gijn (red.), 2005. *Nederland in de prehistorie*. Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam. p.p. 631-654.
- Houkes, M.C. en M.E. van Kruining, 2008. *Enterse akkers onderzocht. Enter de Akkers fase 2 gemeente Wierden, een archeologische opgraving. ADC-rapport 1300*. ADC-ArcheoProjecten: Amersfoort.
- Louwen, A., 2021. *Breaking and making the ancestors. Piecing together the urnfield mortuary practices in the Lower-Rhine-Basin, ca. 1300-400 BC*. Sidestone Press: Leiden.
- Mulder, de, E.F.J., M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhof en T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhoff: Groningen.
- Norde, E.H.L.D., 2018. *Ongrijpbare graven. Het grafritueel in de midden- en late ijzertijd op de Gelderse en Overijsselse zandgronden*. In: Ball, E.A.G., R. Jansen, E.H.L.D. Norde en K.M. de Vries, 2018. *Metaaltijden 5. Bijdragen in de studie van de metaaltijden*. Sidestone Press: Leiden. p.p. 113-135.
- Scheeringa, D., 2023. *Enter, Hambergerweg. Gemeente Wierden (OV). Archeologisch bureauonderzoek (BO) en inventariserend veldonderzoek (IVO), verkennende fase. Transect-rapport 4555*. Transect: Nieuwegein.
- SIKB, 2018: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 4.2 (KNA 4.2)*.
- Stiboka, 1983. Bodemkaart van Nederland 1:50.000 en toelichting op de bodemkaart blad 28 Almelo west, Wageningen.

- Voogd, J.B. en N. Huisman, 2009. *Enter, De Akkers 3 (gemeente Wierden). Een archeologische opgraving. ADC-rapport 1524.* ADC ArcheoProjecten: Amersfoort.

Figuren en tabellen

Figuur 1. De locatie van het plangebied op de topografische kaart (www.pdok.nl).	8
Figuur 2. Aanleg van de westelijke uitbreiding van werkput 2 (foto: opdrachtgever).	13
Figuur 3. De machinale aanleg van het vlak (foto: opdrachtgever).	14
Figuur 4. Sfeerimpressie van het veldwerk (foto: opdrachtgever).	14
Figuur 5. Profiel 8.1 met aanduiding van lagen.	15
Figuur 6. Profiel 7.1 in werkput 7. Door de hoge ligging op de flank ligt de natuurlijke bodem hier vlak onder de moderne bouwvoor.	15
Figuur 7. Rechthoekige greppels, randstructuren van langbedden, zijn aanwezig door heel het plangebied.	16
Figuur 8. Greppel S.18 in werkput 4.	17
Figuur 9. Randstructuur S.9 in werkput 2, met een onderbreking in de zuidoostelijke hoek. Ten minste vier andere greppels hebben een soortgelijke onderbreking (foto: opdrachtgever).	18
Figuur 10. Reconstructie van een langbed. De greppel omringt een laag heuveltje	18
Figuur 11. Randstructuur S.9 in de uitbreiding van werkput 2.	18
Figuur 12. Greppel S.9, gecoupeerd in het profiel (2.1). De heuvel die omringd is geweest door de greppel is compleet geërodeerd of geëgaliseerd.	19
Figuur 13. Greppel S.9 gecoupeerd. In de vulling is een gelaagdheid aanwezig die een fasering in vulling impliceert. De lichte vlek in vulling 2 zou een verstuving kunnen zijn, wat ook aangeeft dat de greppel open aan het oppervlak heeft gelegen.	19
Figuur 14. Het vlak in werkput 8 met de gepaarde kuilen. Spoor S.83 blijkt een crematiegraf, het is ...	20
Figuur 15. Kuil S.83 met urn en crematieresten en (vermoedelijk) bijbehorend spoor S.84.	21
Figuur 16. Paalkuil S.1 (werkput 1), gecoupeerd. De donkere vulling steekt duidelijk af tegen	21
Figuur 17. Paalkuilen S.1 en S.2 ten noorden van de randstructuur S.3 in werkput 1.	22
Figuur 18. Drie kuilen aan de binnenzijde van randstructuur S.41. In de grootste kuil, S.58, zijn meerdere scherven van (waarschijnlijk) dezelfde pot gevonden.	22
Figuur 19. Houtskoolconcentratie S.27 in werkput 5.	23
Figuur 20. Aantallen per materiaalcategorie.	24
Figuur 21. Voorbeelden van het handgevormde aardewerk (links: vnr. 10 uit greppel S.18; rechts: vnr. 26	24
Figuur 22. Handgevormd, dikwandig aardewerk met grove kwartsmagering (vnr. 32 uit S.64).	25
Figuur 23. Bewerkt vuursteen (links vnr. 3 uit S.7, rechtsboven vnr. 28 uit S.41 en rechtsonder vnr. 2 uit S.5).	25
Figuur 24. De waarderingssystematiek op basis van BRL4000/KNA 4.2	27
Figuur 25. De locatie van de archeologische resten t.o.v. de toekomstige situatie.	30
 Tabel 1. Aantallen per spoorcategorie	16
Tabel 2. Waardering vindplaats	28

Bijlage 1. Archeologische periode-indeling voor Nederland

Periode	Deel-/subperiode	Van	Tot
Recent		1945 na Chr.	2050 na Chr.
Nieuwe Tijd	Late-Nieuwe Tijd	1850 na Chr.	1945 na Chr.
	Midden-Nieuwe Tijd	1650 na Chr.	1850 na Chr.
	Vroege-Nieuwe Tijd	1500 na Chr.	1650 na Chr.
Middeleeuwen	Late-Middeleeuwen B	1250 na Chr.	1500 na Chr.
	Late-Middeleeuwen A	1050 na Chr.	1250 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen D	900 na Chr.	1050 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen C	725 na Chr.	900 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen B	525 na Chr.	725 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen A	450 na Chr.	525 na Chr.
Romeinse Tijd	Laat-Romeinse tijd B	350 na Chr.	450 na Chr.
	Laat-Romeinse tijd A	270 na Chr.	350 na Chr.
	Midden-Romeinse tijd B	150 na Chr.	270 na Chr.
	Midden-Romeinse tijd A	70 na Chr.	150 na Chr.
	Vroeg-Romeinse tijd B	25 na Chr.	70 na Chr.
	Vroeg-Romeinse tijd A	12 voor Chr.	25 na Chr.
IJzertijd	Late-IJzertijd	250 voor Chr.	12 voor Chr.
	Midden-IJzertijd	500 voor Chr.	250 voor Chr.
	Vroege-IJzertijd	800 voor Chr.	500 voor Chr.
Bronstijd	Late-Bronstijd	1100 voor Chr.	800 voor Chr.
	Midden-Bronstijd B	1500 voor Chr.	1100 voor Chr.
	Midden-Bronstijd A	1800 voor Chr.	1500 voor Chr.
	Vroege-Bronstijd	2000 voor Chr.	1800 voor Chr.
Neolithicum	Laat-Neolithicum B	2450 voor Chr.	2000 voor Chr.
	Laat-Neolithicum A	2850 voor Chr.	2450 voor Chr.
	Midden-Neolithicum B	3400 voor Chr.	2850 voor Chr.
	Midden-Neolithicum A	4200 voor Chr.	3400 voor Chr.
	Vroeg-Neolithicum B	4900 voor Chr.	4200 voor Chr.
	Vroeg-Neolithicum A	5300 voor Chr.	4900 voor Chr.
Mesolithicum	Laat-Mesolithicum	6450 voor Chr.	4900 voor Chr.
	Midden-Mesolithicum	7100 voor Chr.	6450 voor Chr.
	Vroeg-Mesolithicum	8800 voor Chr.	7100 voor Chr.
Paleolithicum	Laat-Paleolithicum B	18.000 BP	8.800 voor Chr.
	Laat-Paleolithicum A	35.000 BP	18.000 BP
	Midden-Paleolithicum	300.000 BP	35.000 BP
	Vroeg-Paleolithicum	-	300.000 BP

Bijlage 2. Toekomstige situatie

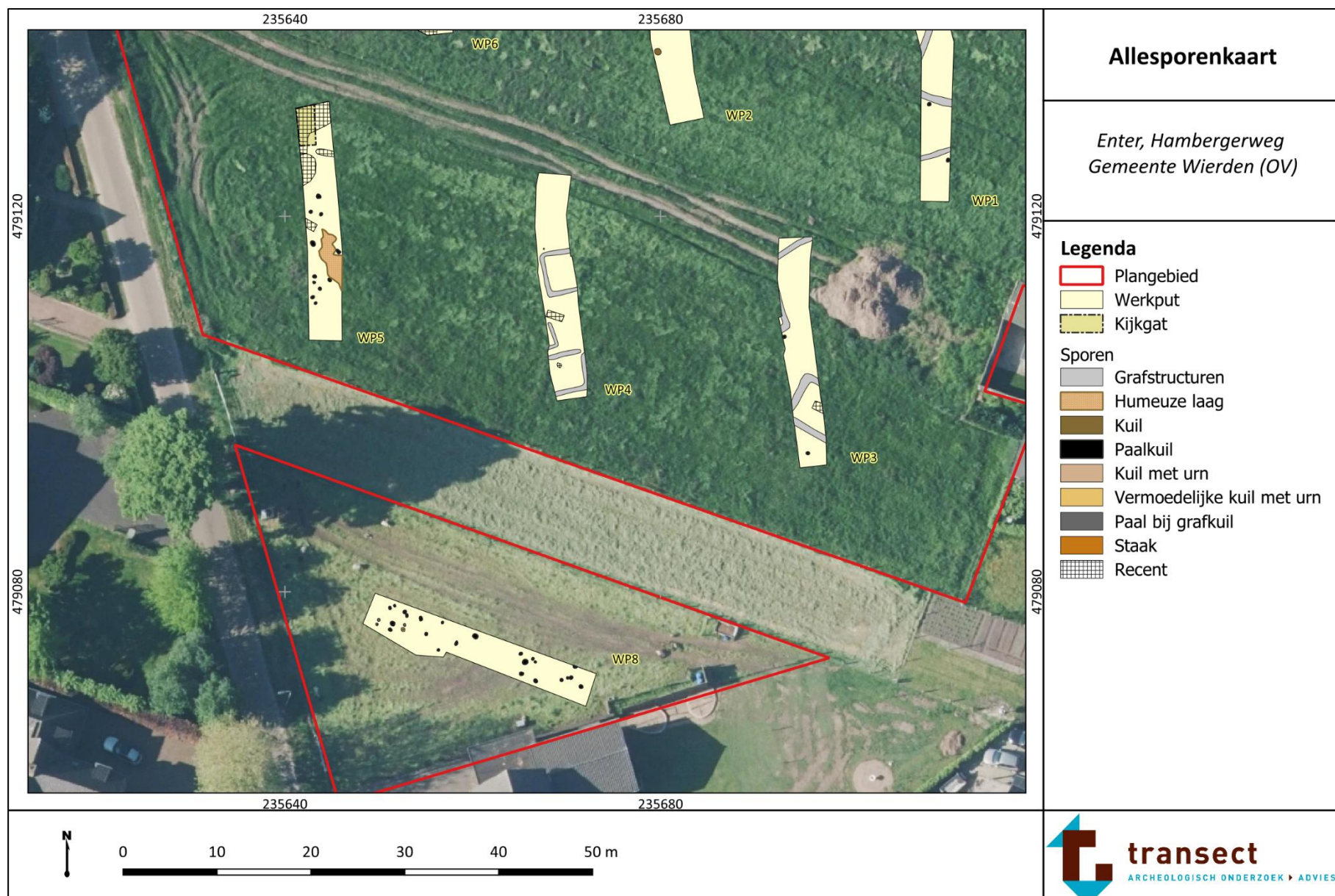
Bijlage 3. Puttenplan op luchtfoto

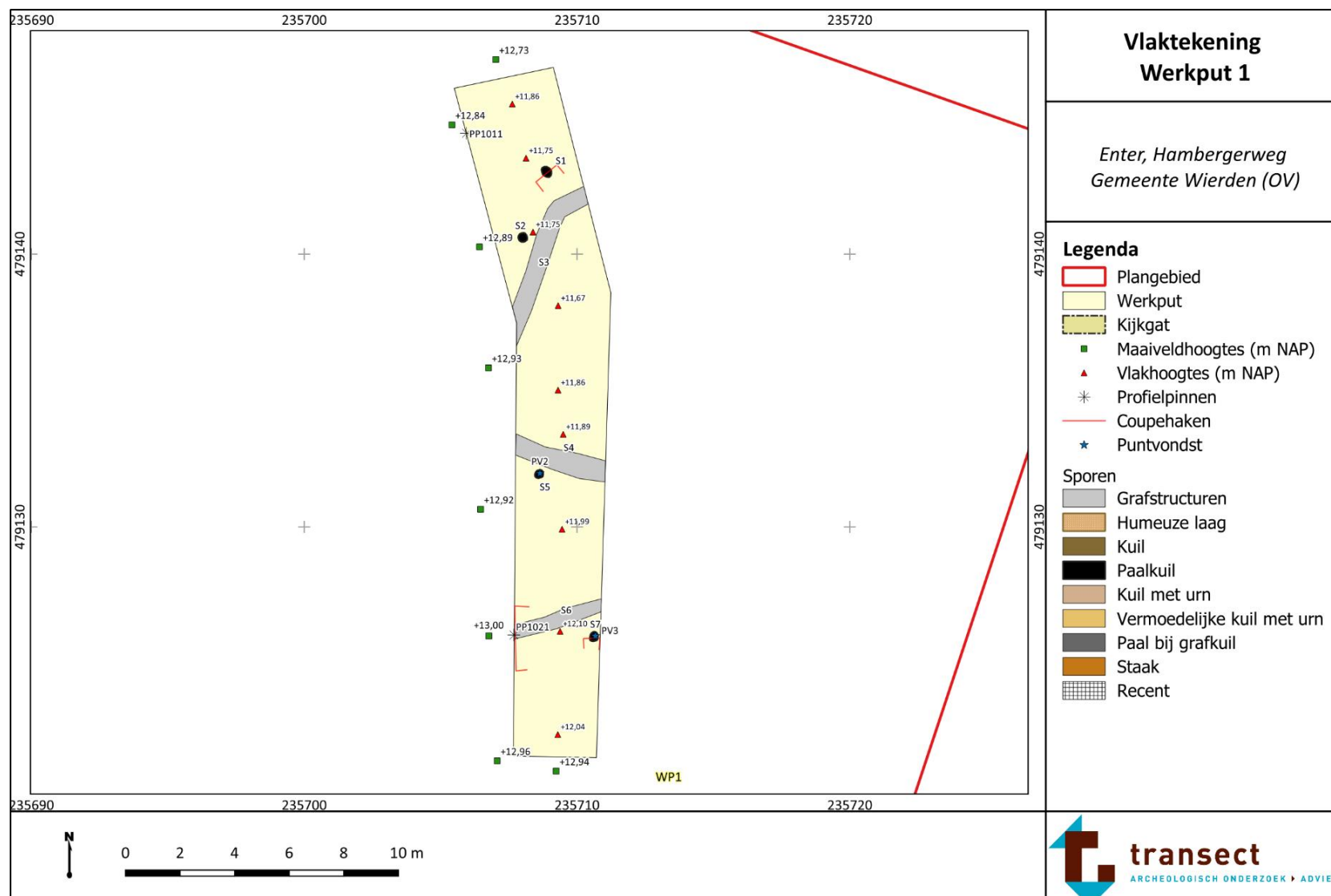
Bijlage 4. Allesporenkaart

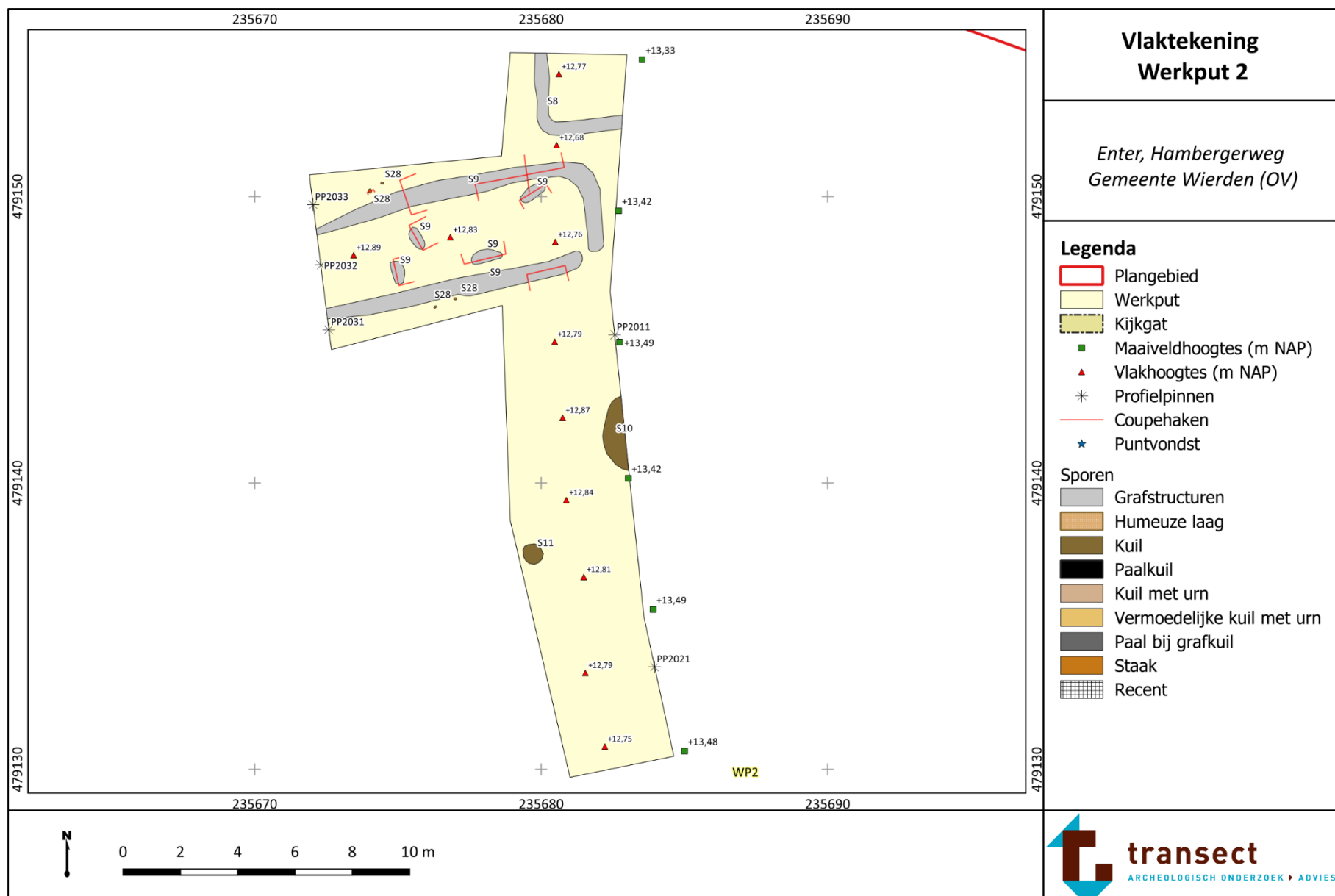

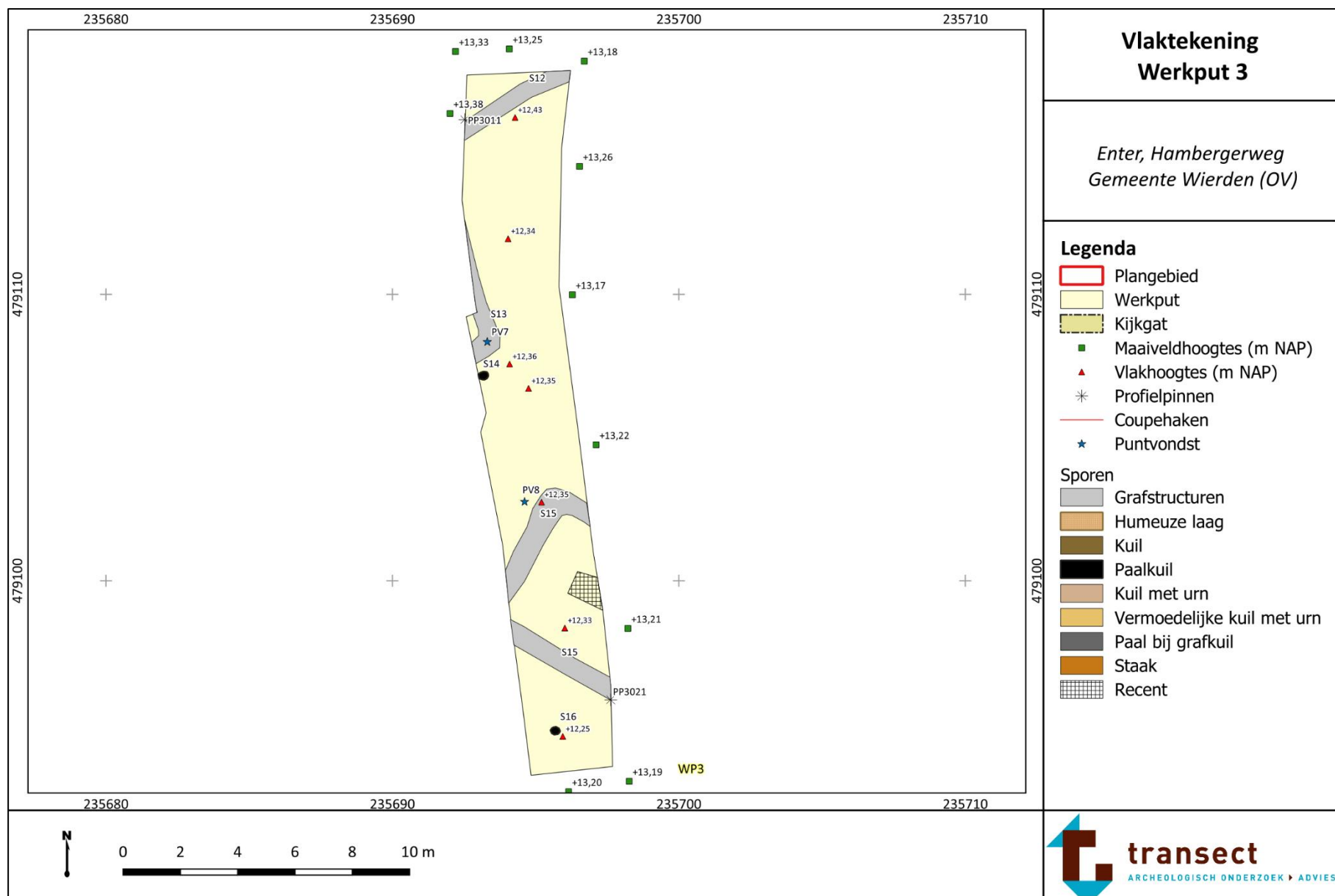

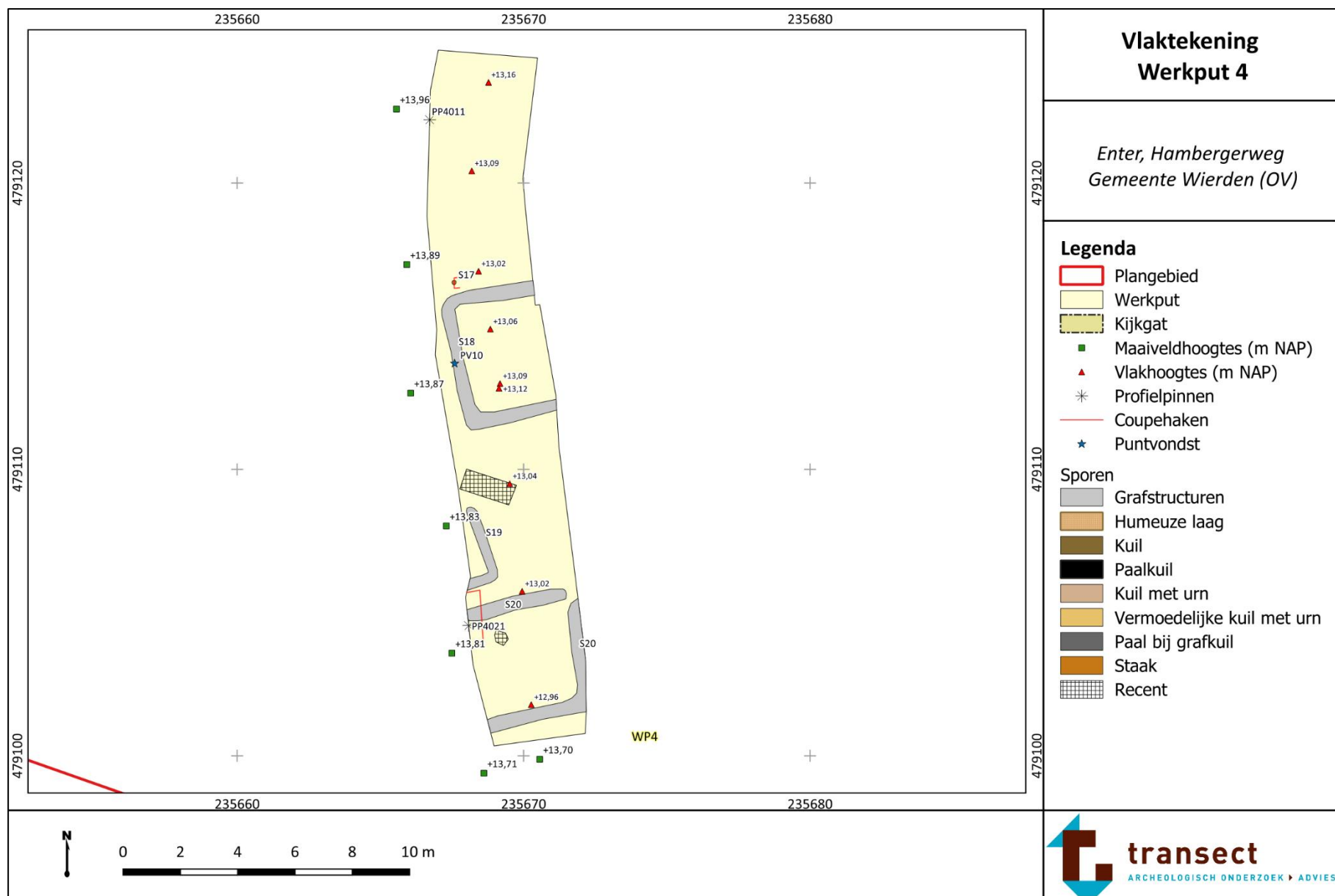

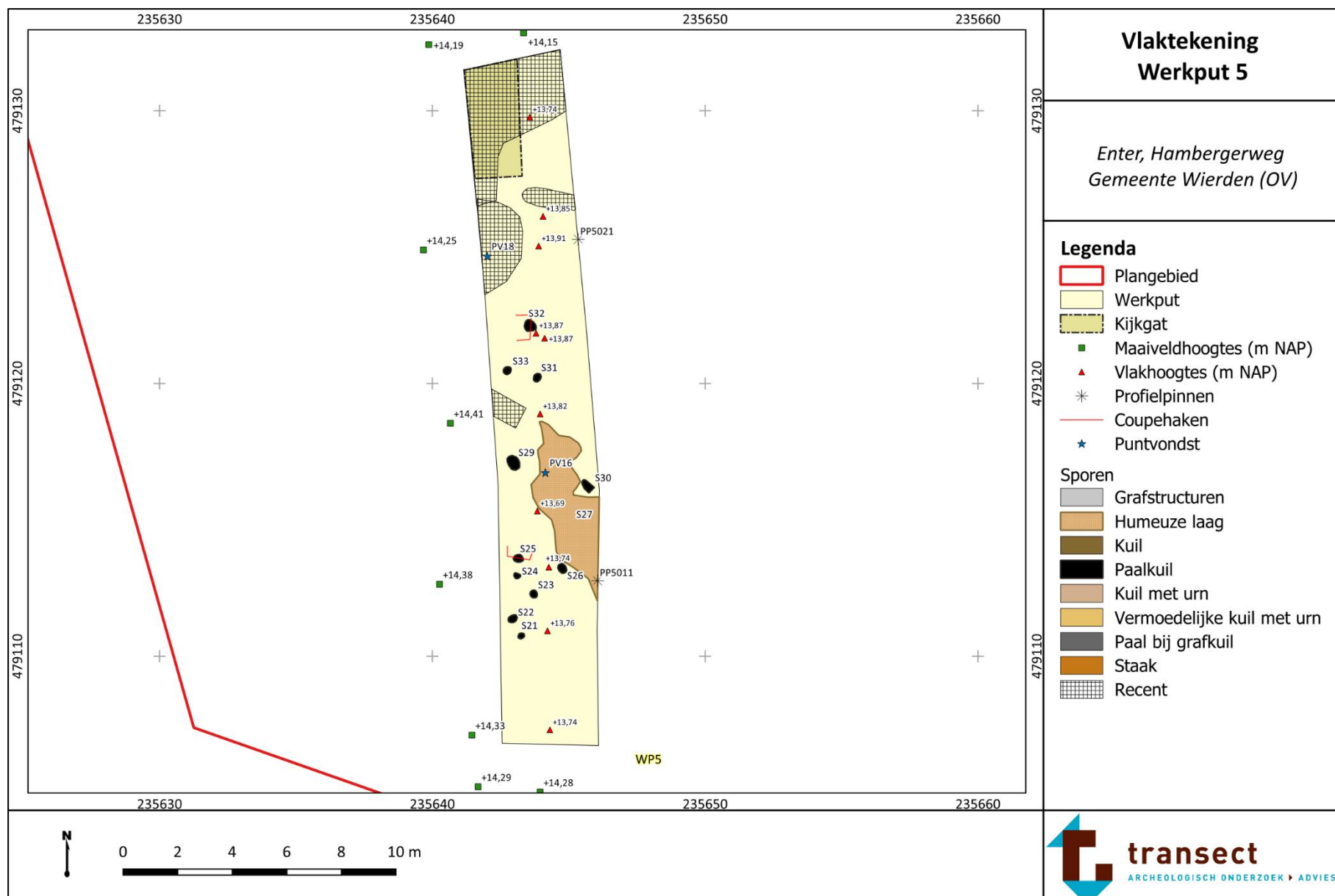
Bijlage 5. Vlaktekeningen

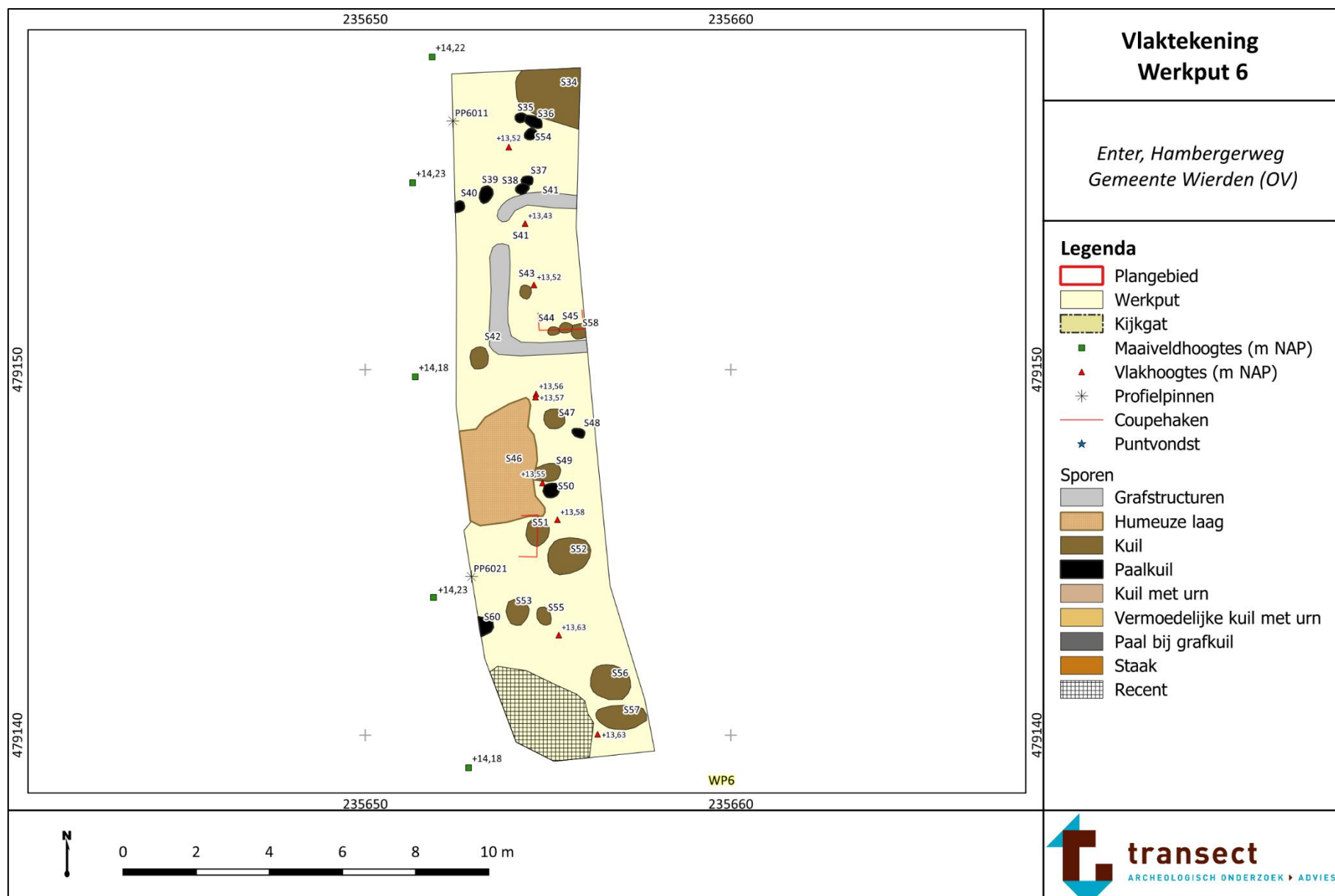

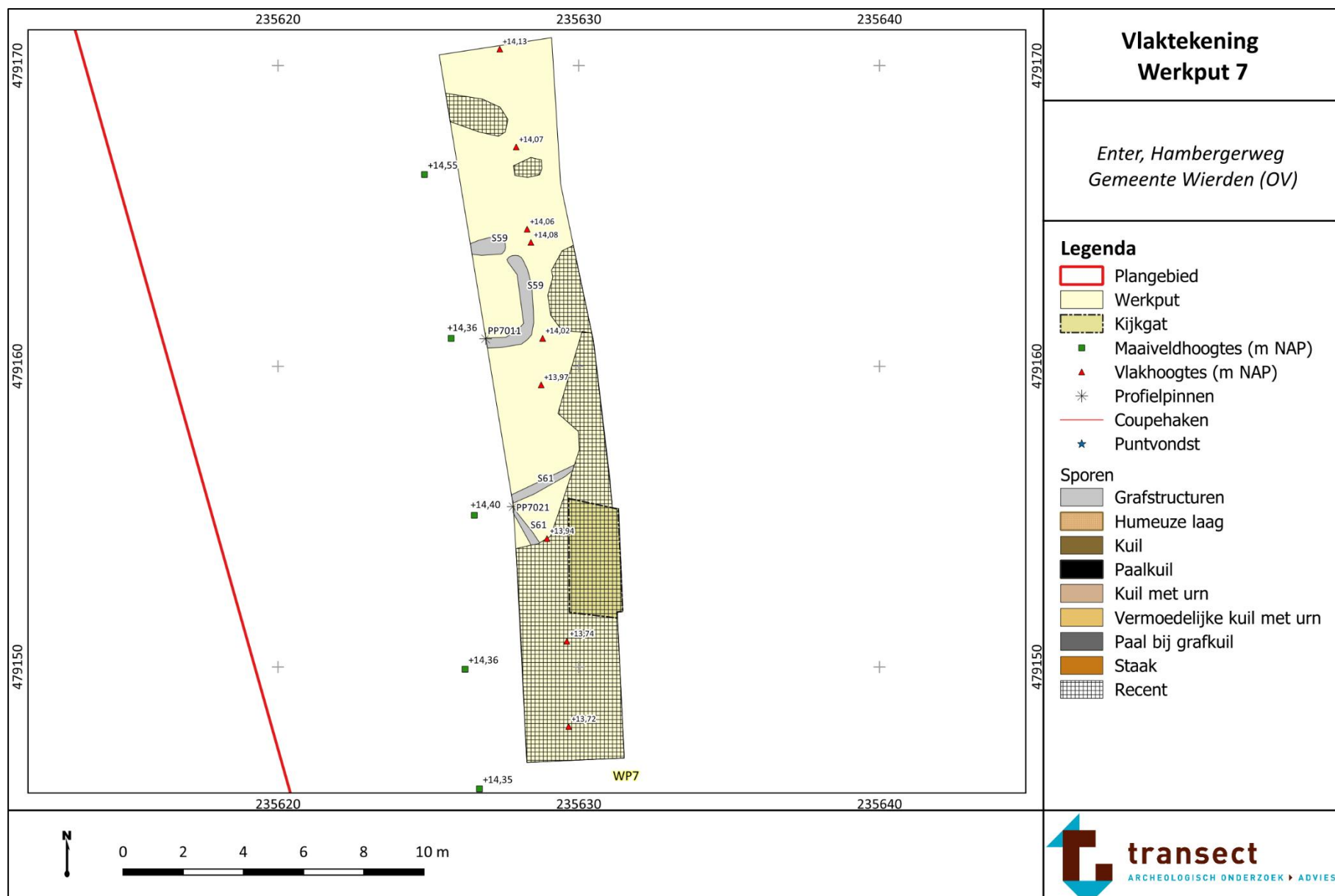

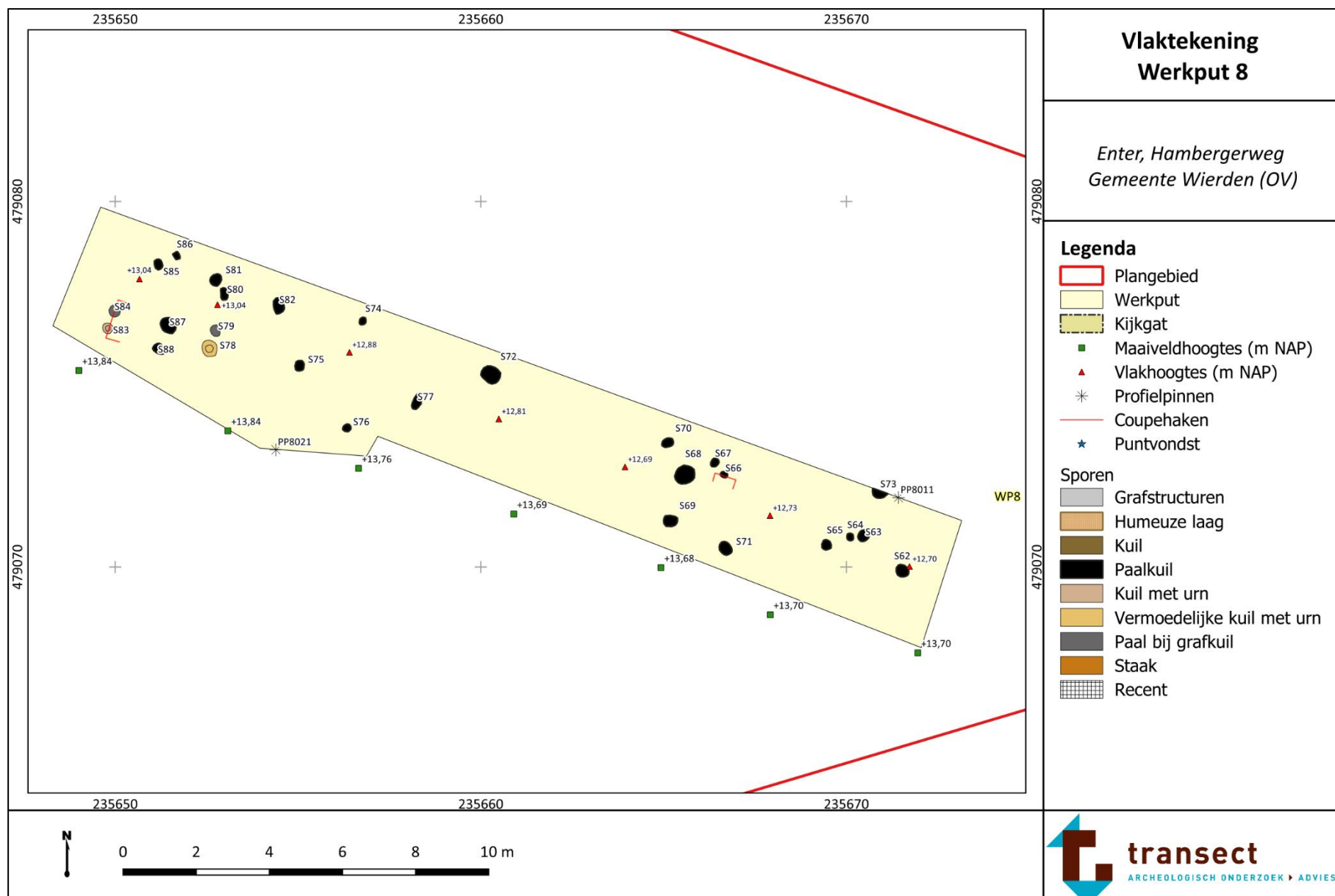

Bijlage 6. Sporen- en lagenlijst

Put	Vlak	Spoor	Spoor- vorm	Spoor- contour	Spoor- aard	Coupe- vorm	Spoor- diepte	Vulling	Kleur	Textuur	Opmerking spoor	Opmerking vulling
01	001	0001	OVL	SCHERP	PK		14	1	LGR	zs1		h1, hk1, zf, gr1
01	001	0002	RND	SCHERP	PK			1	LGR	zs1		h1, hk1, zf, gr1
01	001	0003	LIN	SCHERP	GR			1	LGR			h1, gr1, zf
01	001	0004	LIN	SCHERP	GR			1	LGR	zs1		h1, zf
01	001	0005	RND	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1, svu
01	001	0006	LIN	SCHERP		kom	36	1	LGR	zs1		zf, gr1
01	001	0007	RND	VAGEND	PK	kom	12	1	LGRBR	zs1		gemengd, gr1, zf, svu
02	001	0008	LIN		GR			1	GR	zs1		gr, zf, sges, gr2
02	001	0009	LIN		GR		38	1	GR	zs1		zf, sges, ker1, hk2, gr2
02	001	0009	LIN		GR		38	2	LGRBR	zs1		sges, gr2
02	001	0010	OVL		KL			1	DGR	zs1		zf, sges, gr2
02	001	0011	OVL		KL			1	GR	zs1		zf, sges, hk1, gr2
03	001	0012					42	1	LGRBR	zs1		zf, gg, gr2, hk1,
03	001	0012					42	2	GRBR	zs1		zf, sges, gr2
03	001	0012					42	3	GRBR	zs1		spikkel, c-hor, sges, zf
03	001	0013	LIN		GR			1	GR	zs1		zf, sges, hk2, gr2
03	001	0014	RND		PK			1	GR	zs1		zf, sges, gr2
03	001	0015	LIN	SCHERP			24	1	LGRBR			zf, sges, gr2
03	001	0016	RND		PK			1	GR	zs1		zf, sges, hk2, gr2
04	001	0017			SG		4	1	GR	zs1	staakje?	zf, sges, hk2
04	001	0018	LIN		GR			1	GR	zs1		zf, ker1, sges, hk1, gr2, h1, puntvondstnummer 10
04	001	0019			GR			1	GR	zs1		zf, sges, gr2, hk2
04	001	0020					30	1	GR	zs1		z, sges, gr2
04	001	0020					30	2	BRGR	zs1		zf, sges, h2, gr2
05	001	0021	RND	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		zf, gr1, h1

05	001	0022	OVL	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		zf, gr1, h1
05	001	0023	OVL	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		zf, gr1, h1
05	001	0024	RND	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		zf, gr1, h1
05	001	0025	OVL	VAAG	PK	kom	10	1	LGR	zs1		zf, h1, gr1
05	001	0026	RND		PK			1	LGRBR	zs1		zf, pr1, h1
05	001	0027	ONR				8	1	DGRBR	zs1	laag?	H2, HK3, ZF, GR1
02	001	0028	RND	SCHERP	PK	kom	6	1				Standaard vulling
02	001	0028	RND	SCHERP	PK	kom	6	1	DGRBR	zs1		h1, zf, gr1
05	001	0029	OVL	VAGEND	PK			1	DGRBR	zs1		H1, zf, pr1. gr1, hk1
05	001	0030	OVL		PK			1	LGR	zs1		h1, zf, pr1
05	001	0031	RND		PK			1	LGRBR	zs1		zf, pr1, h1
05	001	0032	RND	VAGEND	PK	kom	8	1	LGE	zs1		h1, zf, gr1
05	001	0033	RND		PK			1	LGRBR	zs1		zf, pr1, h1
06	001	0034	ONR	SCHERP	KL			1	LGRBR	zs1		zf, gr1, h1
06	001	0035	RND	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0036	RND	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0037	RND	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0038	OVL	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0039	OVL	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		zf, h1, gr1
06	001	0040	OVL	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		zf, h1, gr1
06	001	0041	LIN	SCHERP	GR			1	LGR	zs1		h1, hk1, zf, gr1
06	001	0042	RND	SCHERP	KL			1	DGR	zs1		h2, hk1, zf, gr1
06	001	0043	OVL	VAGEND	KL			1	LGR	zs1		zf, h1, gr1
06	001	0044	RND	VAAG	KL	kom	6	1	LGR	zs1		zf, gr1, h1
06	001	0045	OVL		KL	kom	10	1	LGR	zs1		zf, gr1, h1
06	001	0046	ONR	SCHERP	KL			1	DGR	zs1		h1, hk2, zf, gr1
06	001	0047	RND	VAGEND	KL			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0048	OVL	VAAG	PK			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0049	OVL	VAGEND	KL			1	LGRGE	zs1		gr 1, zf, h1

06	001	0050	RND		PK			1	DGR	zs1		zf, h1, gr1
06	001	0051			KL		38	1	DBRGR	zs1		zf, sges, hk3, 2fases?
06	001	0051			KL		38	2	DGEGR	zs1		zf, sges, hk3
06	001	0052	OVL	VAGEND	KL			1	DGRGE	zs1		zf, h1, gr1
06	001	0053	OVL	VAGEND	KL			1	DGR	zs1		zf, gr1, h1
06	001	0054	RND	VAGEND	PK			1	LGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0055	OVL	VAGEND	KL			1	DGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0056	OVL	VAGEND	KL			1	DGR	zs1		h1, zf, gr1
06	001	0057	OVL	VAGEND	KL			1	DGR	zs1		`zf, h1, gr1
06	001	0058	RND	VAAG	KL	kom	20	1	LBRGR	zs1		zf, gr2, ker 6
07	001	0059	LIN	VAAG		kom	16	1	LGR	zs1		zf, gr1, h1
06	001	0060	RND	VAAG	PK			1	LGR	zs1		zf, fe1, h1
07	001	0061	LIN	VAAG		kom	14	1	LGRBR	zs1	Karrespoor?	gevekt, zf, gr1,
08	001	0062	RND	SCHERP	PK			1	DBR	zs1		zf, hk3, gr3
08	001	0063	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0064	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0065	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0066	RND	SCHERP	PK		10	1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0067			PK			1	BR	zs1		zf, mges, hk2
08	001	0068			PK			1	BR	zs1		zf, mges, hk2
08	001	0069			PK			1	BR	zs1		zf, mges, hk2
08	001	0070	RND	VAAG	PK			1	LBR			zf, gr2, sges
08	001	0071			PK			1	DBR	zs1		zf, sges, hk2
08	001	0072	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0073	RND	VAGEND			24	1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0074	RND	SCHERP	PK			1	DBR	zs1		zf, gr3, hk3,
08	001	0075			PK			1	DBR	zs1		zf, sges, hk2
08	001	0076	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0077	OVL	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2

08	001	0078			PK			1	GRZW	zs1		mf, sges, hk3, gr2
08	001	0078			PK			2	GRBR	zs2		mf, sges, hk2, gr
08	001	0079	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0080	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0081	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0082	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		ZF, MG, GR2
08	001	0083			PK		60	2	GRBR	zs2		mf, sges, hk2, gr
08	001	0083			PK		60	3	GRBR	zs1		mf, sges
08	001	0083			PK		60	1	GRZW	zs1		MF, SGES, HK3, GR2
08	001	0084	RND	VAGEND	PK		14	1	BR	zs1		zf, mg, gr2,
08	001	0085			PK			1	BR	zs1		zf, mges, hk2
08	001	0086			PK			1	BR	zs1		zf, mg, hk2
08	001	0087	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg, gr2
08	001	0088	RND	VAGEND	PK			1	BR	zs1		zf, mg gr2
	-	1000						1	BRGR	zs2		zf, mg, h2
	-	1100						1	DGRBR	zs2	Bouwland	h2, zf, gr2, mg
	-	1500						1	DGRBR	zs1	A-horizont	zf, h2, sges, gr2
	-	2000						1	GR	zs1	E-horizont	z, mg, gr2
	-	2100						1	LBR	zs1	B-horizont	zf, sges, gr2
	-	2200						1	LBRGE	zs1	BC horizont	zf, sges
	-	3000						2	GE	zs1	C-horizont	zf, sges, gr2, mgan spikkels
	-	3000						1	GE	zs1	C-horizont	zf, sges, gr2, mgan spikkels pr3

Bijlage 7. Vondstenlijst

Vondst-nummer	Veld-vondst	Put	Vlak	Spoor	Spoor-aard	Vulling	Vak	Categorie	Aantal	Gewicht	Opmerking
0001KER	0001	01	001	0003	GR	1	02	KER	1	4.2	Handgevormd aardewerk, kleni fragmentje met vrij fijn steengruis
0002SVU	0002	01	001	0005	PK	1	04	SVU	1	4.3	Bewerkt fragment vuursteen met enkele afslagnegatieven
0003SVU	0003	01	001	0007	PK	1	05	SVU	1	3.7	Kling met klingnegatieven en cortex aan een laterale zijde, kan een kernpreparaat zijn
0004SVU	0004	02	001	2200		1	04	SVU	1	3.3	Vermoedelijk natuurlijk fragment vuursteen met aan een zijde vorstspijting, en aan andere zijde natuurlijk aandoende negatieven
0005MXX	0005	02	001	1100		1	03	MXX	1	24.8	Fragment van een vermoedelijk handgesmeden spijker
0006KER	0006	03	001	1000		1	02	KER	1	4	Gedraaid aardewerk, klein wandfragment, beige, middeleeuws, lijkt op Maaslands wit
0007KER	0007	03	001	2000		1		KER	5	21.8	Handgevormd aardewerk met steengruismagering, vermoedelijk van graniet, oppervlakte is grof, lijkt besmeten
0008MXX	0008	03	001	2000		1		MXX	3	4	Spijker, in drie stukken gebroken
0009KER	0009	03	001	0015		1	04	KER	2	7	Handgevormd aardewerk, wandfragment met zand- en relatief fijne steengruismagering (graniet)
0010KER	0010	04	001	0018	GR	1		KER	1	56.9	Handgevormd aardewerk, fragment van de buik (aanzet tot bodem, overgang naar schouder), steengruismagering (graniet)
0011KER	0011	04	001	2000		1	03	KER	1	3	Handgevormd aardewerk, klein wandfragment met vrij grove steengruismagering, verm. Bronstijd

0012KER	0012	02	001	0009	GR	1		KER	1	1	Handgevormd aardewerk, zeer klein wandfragment met steengruismagering(granietgruis)
0013MA	0013	02	001	0009	GR	1		MA	1		
0014MA	0014	02	001	0009	GR	1		MA	1		
0015OPHK	0015	02	001	0009	GR	1		OPHK	1	0.8	
0016KER	0016	04	001	2000		1		KER	1	4.7	Handgevormd aardewerk, dikwandig wandfragmentje met steengruismagering
0017KER	0017	03	001	2000		1	04	KER	1	6.5	Handgevormd aardewerk, wandfragment met steengruismagering; qua dikte en structuur lijkt het kogelpotaardewerk
0017SVU	0017	03	001	2000		1	04	SVU	1	1.1	Natuurlijk fragment, vorstspijting
0018MXX	0018	05	001	2100		1	05	MXX	1	46.3	IJzeren object met vrij veel roest, lijkt een schaar of klem
0019KER	0019	05	001	0031	PK	1		KER	1	7.3	Handgevormd aardewerk, bodemfragment met fijn steengruis (granietgruis), uitwendig gepolijst. Qua vorm is de buitenwand eerst verticaal en maakt deze een sterke knik naar buiten.
0020KER	0020	06	001	0034	KL	1		KER	1	17.8	Handgevormd aardewerk, uiterst grofgemagerd met kwartsgruis, dikwandig, waarschijnlijk Bronstijd
0021MXX	0021	06	001	1100		1	03	MXX	1	20.3	Spijker, handgesmeden
0022KER	0022	06	001	0044	KL	1		KER	1	10.2	Handgevormd aardewerk, uiterst grofgemagerd met kwartsgruis, dikwandig, waarschijnlijk Bronstijd
0023KER	0023	06	001	0042	KL	1		KER	1	9.4	Handgevormd aardewerk, wandfragment met vrij grof steengruis (granietgruis, overwegend kwarts) en zandmagering
0023SXX	0023	06	001	0042	KL	1		SXX	1	0.4	Steentje, natuurlijk gevormd (kwarts)
0024OPHK	0024	05	001	0027		1	02	OPHK	1	0.1	1 zakje houtskool

0025KER	0025	06	001	0046	KL	1	03	KER	3	41.7	
0026KER	0026	06	001	0058	KL	1	03	KER	6	133.2	Handgevormd aardewerk, wandfragmenten en bodemfragment, mogelijk van dezelfde pot/kom, gemagerd met steengruis (granietgruis), maar met relatief weinig gruis; kenmerken van secundaire verbranding
0027KER	0027	06	001	0051	KL	1		KER	2	2.5	Handgevormd aardewerk, wandfragmentje met steengruismagering
0027OPHK	0027	06	001	0051	KL	1		OPHK	1	0.1	
0028KER	0028	06	001	0041	GR	1	03	KER	2	5.5	Handgevormd aardewerk, wandfragmentjes met steengruismagering
0028SVU	0028	06	001	0041	GR	1	03	SVU	2	6	Klein afslagje; groter fragment met enkele afslagnegatieven
0028SXX	0028	06	001	0041	GR	1	03	SXX	1	22.4	Grof gebroken zandsteen, mogelijk verhit
0029OPHK	0029	06	001	0051	KL	1		OPHK	1	0.5	1 zakje houtskool
0030KER	0030	08	001	0077	PK	1		KER	3	3.9	Handgevormd aardewerk, wandfragmenten met vrij fijne steengruismagering
0031KER	0031	08	001	0076	PK	1		KER	1	5.3	Handgevormd aardewerk, wandfragmentje met steengruismagering
0032KER	0032	08	001	0064	PK	1		KER	1	25.6	Handgevormd aardewerk, uiterst grofgemagerd met kwartsgruis, dikwandig, waarschijnlijk Bronstijd
0033KER	0033	08	001	0063	PK	1	01	KER	1	12.2	Handgevormd aardewerk, grofgemagerd met kwartsgruis, dikwandig, waarschijnlijk Bronstijd
0034KER	0034	08	001	0083	PK	1		KER	3	13.4	
0034SXX	0034	08	001	0083	PK	1		SXX	4	17.8	
0034XXX	0034	08	001	0083	PK	1		XXX	1	15.6	sintel?
0035MHK	0035	08	001	0083	PK	1		MHK	1		
0036MA	0036	08	001	0083	PK	3		MA	1		

0037MA	0037	08	001	0083	PK	1		MA	1		
--------	------	----	-----	------	----	---	--	----	---	--	--